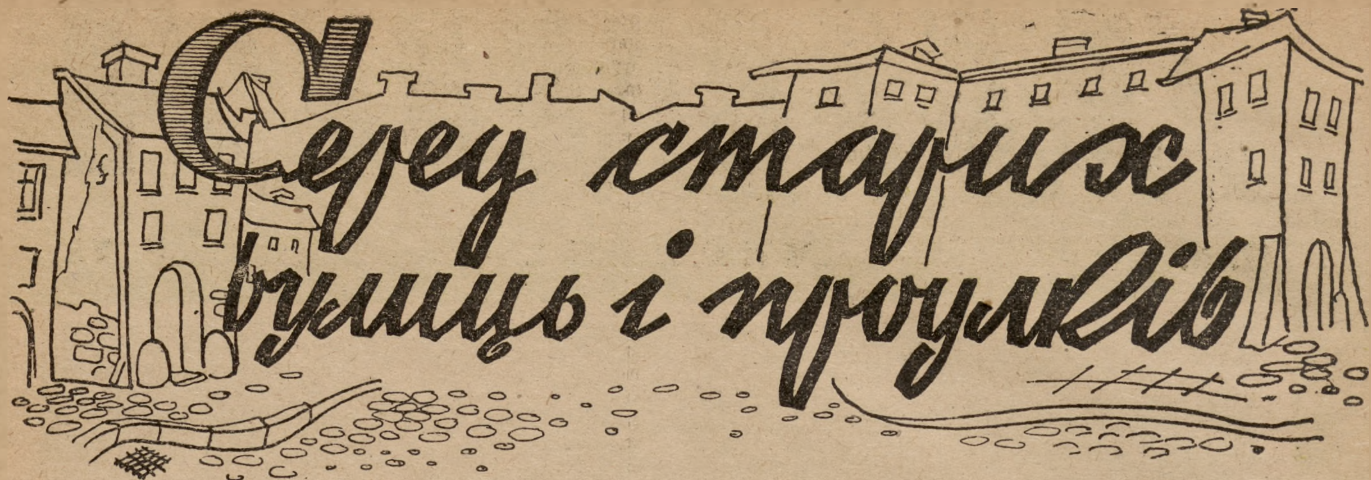
ДОРОГА

Ч. 6. ЧЕРВЕНЬ Р. VI.

1 9 4 3

Серед старих вулиць і проулків

(про ідеалізм і матеріялізм)

В кожнім давнім місті є старі дільниці з вузькими вулицями, почорнілими від віку домами. Це звичайно осередні частини міста. Там рух ще жвавий, але жити там невигідно. Люди залюбки шукають собі постійних мешкань у новіших, ясніших дільницях. Одначе мандрівника манять ті старовинні місця. Провідуючи їх, він краще розуміє потім історію, розвиток цілого міста, що вийшло із тісних вуличок на ширші поля навкруги.

Так і в нашій столиці світогляду, що по ній уже четвертий місяць мандруємо, є такі старі-старезні вулиці. Їх минути не можемо, але жити при них, тільки при них, не було б нам сьогодні корисно. Найдавніші і найбільш поплутані вулички в нашій столиці мають назву: ідеалізм і матеріялізм. Нині підемо ними розглянутись.

У первопочині буття.

— На початку створив Бог небо і землю. Земля ж була пуста і пустошня, і темрява лежала над безоднею, і дух Божий ширяв понад водами. — Так описує Святе Письмо повстання світу. За християнським світоглядом є дві первооснови буття: матерія і дух. Одначе цінність їх зовсім не однакова. Дух порядкує, творить із безладдя матерії наш ясний світ. Все цінне в ньому, порядок рухів небесних світил і моральний закон у людському серці, усе це — твори духа. Матерія, тіло — це осередок зла. Від них беруться покуси, в них джерела гріховного упадку. Хоч признає цей світогляд два первні буття, духа і матерію, то матерія в ньому в такій погорді, що називаємо той світогляд ідеалістичним.

Ця назва прийнялася передовсім для світогляду-філософії Платона. Той грецький мислитель учив, що справді існують тільки ідеї, це значить: вічні, незмінні прообрази того, що бачимо в нашім земнім світі. Всі речі, що їх доторкаємось, усі наші змислові переживання — це бліді тіні ідей. Матерія — це щось, що властиво не існує. Тож смішно прив'язувати серце і душу до тих тіней, що їх називаємо нашим майном, нашими дорогоцінностями. Мудрець повинен завмирати для цього світу, щоб скоріше визволитися від влади змислів і поринути в любовне зоглядання ідей. Хто дійшов до того, не проміняє свого щастя на ніщо. Ось ідеалістичний світогляд високої проби.

Протилежністю такого світогляду-буде матеріялізм, себто світогляд, що признає за первооснову всього — не духа, не ідею, але матерію. Повернім у його вулицю і мимоходом киньмо оком на головні її виставові вікна.

Є незмінні, неподільні частини матерії, атоми. Вони порушаються на підставі чисто механічних законів. Коли б тим рухом керував дух, тоді він мав би якусь ціль. Але так той рух атомів не має ніякої означеної мети. Атоми зударяються, лучаться, роз'єднуються. Так творяться різні форми, мертві і живі. Живі форми або організми, здатні до боротьби за існування, залишаються, множаться. Організми, непригожі до життя, гинуть. Все те, що називаємо душевними явищами, — це вислід руху, зударів, об'єднань і роз'єднань атомів. Отже наші враження, почування, бажання, мислі — все те тільки наслідки матеріяльних подій, або, як то кажуть, їхні супровідні явища, або ще інакше, „післяявища", згрецька епіфеномени. Платонові ідеї, християнське царство небесне для матеріялізму — це не дійсності, але чисті вигадки. Ось думки, що найяскравіше окреслюють матеріялістичний світогляд.

При джерелах пізнання.

В старих частинах міста поплутані дороги і треба добре глядіти, щоб не заблукатись. Слово „ідеалізм" — це така кручена дорога з багатьома проулками. Ось ще одне значення того слова.

Звичайно віримо, що перед нами стоять речі, якісь предмети. Ми їх бачимо, ми їх доторкаємось, ми їх уживаємо. Вони існують поза нами, незалежно від нас. Ми можемо виїхати кудись, можемо вмерти, але наш сад зеленітиме далі, цвістиме і родити яблука. Такий погляд називаємо реалістичним. — Та можна розумувати інакше. Ось у наших руках число „Дороги" за червень. Бачимо білий папір, чорні знаки. Але це не є якісь незалежні від нас прикмети паперу. Потисніть очі, захворійте на очі, — і ви бачитимете папір інакшим. Він мінитиметься кольоровими цятками. Білина паперу, кольори на образках — це наші відчування, залежні від змислового органу, від зору. Але — завважте, — ми тримаємо той папір у руках, чуємо шелест сторінок, коли обертаємо їх. На це хтось інший відповість: — Добре але що це значить „тримаємо в руках". Це знову значить, що маємо дотикове відчування. А що чуємо шелест — це наше слухове відчування, а не прикмета червневого числа „Дороги". Заткаємо уші, і нема шелесту. Отак можемо досліджувати все те, що знаємо про кожну річ, і ніколи не вийдемо поза наші відчування, поза себе. Ніколи не можемо пізнати самої речі. Кожна річ — це просто в'язка відчувань.

Таке переконання називають також ідеалістичним. Світ — це наше уявлення. Така основна думка того погляду.

Ідея чи природа!

Ви втомилися? Тож зайдемо в цю церкву, що, як вулиці й доми навколо, має свою давню історію. Вдивляймося в постаті й обличчя святих на іконостасі. Тих людей і такої постави не зустрінемо в житті. Та не думайте, що це випадково так вийшло, що то маляреві не вдалося і малюнок вийшов не такий як треба. Мистець зовсім не хотів давати подобу природи. Він свідомо відхилився від звичайного вигляду. Він не ганявся за вірним повторюванням природи, але прагнув зобразити осяяння вірою, хотів зобразити свою вимріяну ідею, ідею відданости Творцеві.

Іноді бачили ми інші образи. Ось Мати Божа — молода гарна жінка з здоровою дитинкою на руках. Або на іншім образі — стара бабуся. З якою любов'ю передає мистець усі морщини обличчя, ті застиглі хвилі бурхливого колись життєвого озера!

Подібне бачимо і в письменстві. Деякі автори докладно підглядають життя, описують кожен рух дійових осіб, кожен краєвид. Інші тільки короткими натяками вводять нас у свій окремий світ ідей і настроїв, не журячися дуже, чи те, що вони пишуть, було, чи взагалі може бути в дійсності. Таким письменникам важне тільки одне: дати нам відчути їхній душевний стан. Ось зразок першого, докладного опису:

Вийшла з хати стара мати,
З матір'ю дитина:
Драний брилик на голівці,
На плечах — куцина. (П. Грабовський).

А тепер вірш іншого роду:

— Я прийшов з незнаними
На бенкет земний;
Сам налив оманами
Келех золотий. (М. Філянський).

Напрямок у мистецтві, що вважає своїм завданням передати ідею, а не наслідувати природу, називають також ідеалізмом. Коли — навпаки — мистецький твір кладе вагу на вірність передачі природи, тоді називають його реалістичним, а то натуралістичним.

Завдання будучини чи нинішня розкіш.

Виходимо на одну з головних вулиць тієї старої дільниці. Звертаємось до найбільше поширеного значення слів „ідеалізм", „матеріялізм".

Є людина, що про неї можемо сказати словами Франка:

Все, що мав у житті,
Він віддав для одної ідеї,
І горів і яснів, і страждав
І трудився для неї.

Таку людину називаємо ідеалістом. І навпаки, людину, що, як той біблійний багач, збирає земні скарби і насолоджується ними, не зважаючи на те, що тратить душу, називаємо — матеріялістом.

Людина-ідеаліст, у такому моральному розумінні, віддає працю свого життя і навіть жертвує саме життя для своєї ідеї. Так робили великі творці, вчені, герої що, задивлені у високу ціль готові задля служби тій цілі кинути „серп і пшеничний стіг, і дім батьків, невісту молодую". — Коли спокушує тебе око, вирви його, — ось слова божественного ідеаліста, що смертю на хресті припечатав свою вірність ідеї. Ідеалістами твориться світ і його історія, ними тримаються, ростуть нації і держави.

Матеріяліст, у такому моральному значенні, це людина, що для її слуху — як знову каже Франко — „слова про обіцяний край — це казка; м'ясо стад їх, і масло, і сир — це найвищая ласка". Смачна страва, шовковий одяг, дороге футро — мрія матеріяліста. Уживай, лови хвилини — його гасло.

Поплутані дороги.

Тепер зрозумієте, товаришки і товариші нашої спільної мандрівки, чому на початку нинішньої прогулянки казав я вам, що жити в тих старих вулицях ідеалізму і матеріялізму невигідно, і чому люди шукають ясніших дільниць. Від частого уживання ті слова потерлися, як гріш-монета, що занадто довго ходила з рук до рук і нині трудно відчитати її вартість. Ті слова мають уже кілька різних значень, тому можуть дати привід до плутанини, замість роз'яснювати справи і події.

Ось приклад: Був час у XIX ст., коли матеріялізм був панівним світоглядом учених, дослідників, мислителів, письменників. Молодий Франко визнає також матеріялістичний погляд коли йде про те, як і з чого повстав світ. Але в моральному розумінні назвати Франка матеріялістом — неможливо. Адже він був зразком жертвенности в службі своїй ідеї, зразком готовости терпіти переслідування від своїх і чужих, бути завсіди бідним, — кажучи його словами — зразком готовости „відрікатись життя і світа для високих дум".

І навпаки, скільки то знала і знає наша земля і світ широкий великих „ідеалістів" на словах, з постійною декламацією про патріотизм, що люблять свою батьківщину, „як хліб і кусень сала". Скільки людей зі словами про вічність на устах ласо присмоктується до земних розкошів!

Які поплутані стежки. Молодий Франко, як бачили ми, і матеріяліст і ідеаліст одночасно. Багато ж крикунів, що захлистуються від крику про ідею, це звичайні матеріялісти, для яких заставлений стіл і тепле ліжко — найважніші справи.

Є ще й наш, питоменно наш, відтінок „ідеалізму". Ось мрійник, не здібний до послідовної впертої праці. Він залюбки співає настроєвих пісеньок, любується красою природи, співчуває бідним, безрадно розводячи руками. Поруч нього інша людина, невсипущий організатор. Він не вгаває, він не може дивитись на господарську відсталість села. Він, напр., організує спілковий збут овочів, закладає сушарні і виріб консерв. Під його впливом селяни нищать старі, дуплаві, романтичні яблуні, що в їх тіні так солодко мріялося, і садять нові, промислові сади. Наш організатор — душею поступу. Він недоїсть, недоспить, але лічить, але працює. Він підносить добробут села. Хто з тих двох ідеаліст? Наш мрійник нераз лає того невтомного працівника „грубим матеріялістом" за те, що він перебиває йому дрімку. Але ми вважатимем саме організатора ідеалістом, а не чистого споживача, хай він і ціле життя дивиться на хмарки і мріє серед вишневого садку коло хати.

Вийдемо на новіші шляхи.

Комуністичне вчення, що досі живе мислями XIX ст. і ніяк не зважується вийти поза нього, накинуло і нам свої старі стежки. Нині, серед молодих людей, часто чуємо слова „ідеаліст", „матеріяліст", і в сих словах вони шукають розгадки своїх світоглядових і моральних питань. На східній Україні впродовж двох десятиліть, у нас майже два роки, накидав комунізм свою матеріялістичну догматику. Тож тепер радо втікають люди, особливо молодь, в ідеалізм. Це зрозуміла річ. Одначе після наших мандрівок по ідеалістичних і матеріялістичних вулицях і проулках знаємо, які багатозначні ці слова, які витерті від частого, занадто частого ужитку. Тож користуватимемось ними рідко. Назви „ідеаліст", „матеріяліст" не будуть ще для нас остаточним схваленням чи остаточним осудом. Ми завсіди питатимем за точнішим змістом тих понять.

А для нових питань, що накидає нам життя, шукатимем нових слів. Із дільниці старих вулиць вийдемо на широкі, модерніші бульвари.

М. Іванейко

Володимирівський пам'ятник в Києві
Фот. Л. Янушевич

Ганна-Марія

Шведський вчений, назвемо його Зет, виявив, що найбільше поширеним ім'ям серед жінок є ім'я Анна, а не Марія, як це думали ми до цього часу. В германських, романських і слов'янських народів шведський вчений нарахував аж 95 мільйонів з першим ім'ям і лише 85 мільйонів — з другим.

Отже — Ганна, а не Марія.

Але, як далі виясниться, тут мова не про Ганну і не про Марію, хоча в „студентськім ковчезі" були переважно вони. Мова тут про Ганну-Марію.

Так. Її називали Ганна-Марія. Коли вона появилась на світ, то у її матері була сестра Марія, а у Батька сестра Ганна. І батько і мати до безумства любили своїх сестер і вирішили свою первачку назвати улюбленим ім'ям. Спочатку сперечались — Ганна, чи Марія? — А потім згодились:

— Назвемо її просто Ганна-Марія.

З того часу вона вже Ганна-Марія. Їй тепер ледве вісімнадцять, каштановолоса, статурна, тиха. На носі ластовиння, як на пташиному яйці, — а очі теж каштанові і в них завжди блискають огники. Багато пережила Ганна-Марія на своєму короткому віку. Тому може вона і сумна така інколи. Ще б пак. Як їй ішов п'ятий, то сталося нещастя. Жили над Пслом, де парк кучеряво підбігає до річки, і була зима. Батько (отакий кремезний і з запоріжськими вусами) пішов до Псла воду брати. Ганна-Марія з ним. Як підійшли до річки, то батько спинив її на березі, а сам — до ополонки. Зачерпнув олив'яної води і враз послизнувся і шубовснув в ополонку. Перелякана Ганна-Марія закричала, збіглись люди та батько вже не з'являвся... Тільки весною його синій-синій труп винесла повінь на леваду і кинула на кострубатий кущ. Відтоді і носить у своєму серці Ганна-Марія невигійний сум. От любила батька і немає батька. А пізніше стара сива мати пішла до пральні, а брат Матвій до варстату на завод. Покотилися злидні.

— Хай хоч наша Ганна-Марія вийде в люди, — сказав Матвій матері, і віддав дівчину до школи.

Росла, училася, училася, росла. Тепер Ганна-Марія студентка медичного інституту і мріє бути гінекологом. Живе в „студентському ковчезі" з товаришками Ганною і Марією. Кімната маленька. В ній — три ліжка, столик, стільці, а на стіні Шевченко. За вікном клен. Це старий і вимучений вітрами клен, і Ганна-Марія часто дивиться на його лапасті гілки і мріє. Любить мріяти Ганна-Марія. Дивиться на клен, а думки її плавають десь у морі ілюзій, аж по той бік сонця. А ще любить Ганна-Марія книжки.

— Книжкова душа, — говорять про неї.

Але що ж, така вже її вдача.

І от була субота. Був той сонячний травневий день, коли на бульварах цвітуть каштани, а в повітрі розливається синя прохолода. Місто дзвенить трамваями, кричить автосиренами, на головний вулиці, як завжди, — рух. Серед цього руху котиться селянська фіра. В голоблях коні — сиві, ребрасті, непідковані. Бо коли підкова креше брук, тоді тільки й чути: цок-цок-цок! — А це копито, звичайне: тіп-топ, тіп-топ! — і все.

Над бруком кам'яніє сірий на три поверхи „ковчег студента". Поблискують вікна. І саме в цю пору Ганна, Марія і Ганна-Марія з книжками вийшли на сонце. До них зразу й долетіло оте характерне кінське тіп-топ.

— Якийсь землячок заблукав до нашого міста, — промовила Ганна, жмурячи голубі очі і розглядаючи брезентову свитку на широченних плечах фірмана. А той нервово озирається, махає батогом і смокче люльку.

— Чудний цей фірман, біг-ме, чудний. Дивіться, надворі вже травень і каштани в цвіту, а він у шапці...

Ганна-Марія, як звичайно, мовчить. Дивиться то на голубооку Ганну, то на блідолицю Марію, то на фірмана. А той смокче люльку і поблискує зубами. І тоді їй чомусь пригадується рожевий південь Атлантійського океану і зелений острів Трістан де Куна, де люди зовсім не боліють на зуби.

В цей час до зупинки підкочує трамвай.

— Дівчата, наша марка! — кричить Ганна-Марія і кидається через вулицю. За нею Ганна і Марія. Та тут із-за рогу несподівано вилітає вантажне авто і тривожна сирена.

— Ой, — скрикують переполошені студентки.

Шофер миттю крутнув бублик керми і, рятуючи дівчат, з розгону врізується в фіру. Збиті коні брязнулись на брук, а фірман майнув свиткою в повітрі і зник під колесами. Машина спинилась.

Зчинився галас. Хтось істерично скрикнув.

— Рятуйте!

Хтось кинувся до шофера.

Блиснули чорні слова, і шофер з розбитим обличчям вилетів з кабінки.

Тоді хтось крикнув:

— Не маєш права чинити самосуд. На це є влада.

І тут — гуп-гуп! — раз — другий. Зчинилась бійка. Скривавлений шофер кинувся когось боронити... Надбігла влада у мундурі, тьохнув свисток... Над'їхала швидка допомога.

Все це тривало може яку хвилину і, доки перестрашені Ганна і Марія озирнулися, то Ганна-Марія вже повзала на колінах біля фірмана і, знявши з себе хустину, бандажувала йому розбиту голову. Руки її були в крові, суконька (ота біла горошком) теж уся в кривавих плямах, а зуби завзято закусили нижню губу. І ще деталь. Їй на каштанові очі спадало крило каштанового волосся і вона раз-по-раз відслоняла собі зір...

...Галас. З'явились полотняні ноші. З'явився лікар у білому, приклав трубку до грудей фірмана і слухав.

— Серце б'ється, ще живий. — Констатував лікар.

Нещасного поклали на ноші і Ганна-Марія разом з ношами те ж зайшла в машину. Заторохтів мотор. Швидка допомога мчала до шпиталю.

Підчас руху Ганна-Марія кричала на вухо лікареві, як усе це сталося. Але, видно, той був не цікавий і, як тільки спинилась машина, то прибігли білі халати, схопили ноші і понесли в операційну. А лікар потиснув Ганні-Марії руку і пролементів:

— Дякую. Я лікар мертвих, констатую смерть і визначую причини випадків. А тут пацієнт живий. Добраніч! — сказав лікар, хоч надворі ще ранок, блиснув окулярами, сів у машину і помчав на новий випадок.

І Ганна-Марія уявила собі — завтра в недільному нумері часопису вона прочитає на четвертій сторінці хроніку, набрану петітом: — „Отруївся консервами"; „Потрапив під трамвай"; „Втопився в ванні після сцени з дружиною", „Упав з риштовання"; „Забитий електричним струмом"; „Покусаний собакою"... — випадки, випадки, випадки. Місто народжує і калічить, місто сміється і плаче.

Але Ганні-Марії хочеться знати наслідки. Що буде з фірманом? Очевидно, у нього є жінка, діти. Чи буде живий? Череп тріснув. Плече зламане. Крови зійшло багато. Їй хочеться допомогти цьому безіменному селянинові, врятувати його. Але чим і як?

Ганна-Марія пройшлась коридором шпиталю і спинилась коло операційної. Там за дверима шелестіла метушня, хтось заклопотано бубонів, ляскав паркет, дзвеніли лянсети...

На мить двері розчинилися і швидкій зір Ганни-Марії вихопив цілу картину — простора, біла операційна заля, ясніє скло, блищить нікель струментів, а на довгому, як трумна, столі, купа кривавого шмаття. То фірман.

Ганна-Марія хвилювалась. Ступила до дверей, та вони перед нею заскриготіли.

— Не хвилюйтеся. Вашому батькові легше, — спочутливо кинула сестра, вибігла з операційної і подалася вздовж гучного коридору.

Ганна-Марія здивована поступилась. „Вона думає, то мій батько" — і серце їй забилося сильніше. Згадала свого батька, й ополонку на Пслі, розпач матері, Матвія, і стало їй тяжко й смутно.

Підійшла до люстра: побачила перед собою високу, статурну дівчину з свіжим лицем. На тугому тілі біла горошком суконька в плямах крові.

І враз залітали білі сестри-лебеді. Двері, хляп, хляп! Голоси:

— Швидше, швидше!...

З операційної вибіг лікар. Плутався у полах халата, а на чолі у зморшках перекочувалось живе срібло поту.

— Крови! — зненацька гукнув він на цілий коридор. — Донора!

Літали-літали білі сестри-лебеді. Бігали-бігали-бігали, а стурбоване серце Ганни-Марії стукало-стукало-стукало. В уяві: труп батька на кострубатому кущі на леваді, а довкола бушує мутновода повінь. На скроні затіпалась жилка, а десь на заводі тривожно завібрував гудок і сполоханий упав на барабани домів кварталу. І враз у вікно залетіло сонце, вда-

рилось блиском об кахляну піч, заграло, роздробилось на трилion іскринок, і Ганна-Марія кинулась в операційну...

...Минуло два дні. Був понеділок, і авдиторія принишкла. Професор невропатології — отой молодий з вусиками, як завжди, не кваплячись, вийшов на катедру, поправив рогові коліщата окулярів, подивився на золотий годинник.

Завжди починав так:

— І от на минулій лекції ми спинились...

А нині він уважно глянув на авдиторію і, вловивши поглядом Ганну-Марію, зацвів зворушений.

— На початку лекції — задрижав його металічний голос — дозвольте привітати нашу героїчну Ганну-Марію!

Авдиторія завмерла. Тихо-тихо. Що ? Про що оповість професор? — Тихо і скромно сиділа Ганна-Марія.

— В суботу наша Ганна-Марія дала свою кров покаліченому селянинові і цим врятувала його життя. Отже — хай живе наша Ганна-Марія!

Голос професора підхопила густа, невгамовна злива оплесків. І тут знову сонце залетіло у вікно, вдарилось об кахляну піч, заграло, роздробилось на трилion іскринок і засміялось на циферляті професорового годинника. Годинник блиснув, як сонце.

Професор зійшов з катедри і з сонцем в руках наблизився до Ганни-Марії. Авдиторія бушувала.

— Ганна-Марія, Ганна-Марія! — гукала авдиторія.

Професора і Ганну-Марію схопили сотні дужих молодих рук.

Крики-крики-крики. Радісні, з єдиного серця, з єдиних грудей. А найбільше кричали голубоока Ганна і блідолиця Марія.

— Ганна-Марія, Ганна-Марія! — дзвеніли їх голоси і гинули в зливі розбурханих оплесків.

А в голубому небі іскрилося сонце. Цілий день воно іскрилося.

Григорій Стеценко

На шляхах всесвіту

При кінці травня ц. р. науковий світ астрономів святкував 400-річчя смерти великого свого члена, Миколи Коперніка. Але це свято не лише астрономів-науковців. Бо Копернікове відкриття не лише збагатило науку: воно створило людям новий, інший образ всесвіту; перекинуло нашу землю з осередка всесвіту далеко у його простори.

19. лютого 1473 — це дата народження Коперніка. 1491 року почав він студії математики в краківському університеті. Були це часи величезного духового піднесення, що захопило тодішні культурні народи. Гуманізм і реформація, розмашний похід науки, мистецтва (Леонардо да Вінчі, Мікель Анджельо), низка технічних винаходів, а передусім великі географічні відкриття (Діяс, Колюмб, Васко-да-Гама, потім Маґеляновий шлях кругом землі) — творили ту атмосферу, у якій жив і виростав Копернік. З молодечим запалом він узявся вивчати математику, а зокрема астрономію. І не завагався поставитися критично до наукових принципів, що століттями панували всевладно.

Образ всесвіту, визнаний тоді в науці, спирався на т. зв. геоцентричній системі. В осередку світу наша Земля. Вона є центром, довкруги якого обертаються співосередкові кулі (сфери).Найдальша з цих сфер несе всі т. зв. постійні зорі і обертається довкруги Землі. В її середині містяться інші сфери. Кожна сфера обертається кругом своєї осі і бере участь в оборотовому русі зовнішньої сфери. Таку систему світу придумав ще грецький філософ Евдокс (кінець V ст. перед Хр.), підтвердив її Арістотель, а розвинув Птоломей, якого праця під назвою „Альмагест" була в тодішніх часах великим науковим авторитетом.

Копернік інтуїцією збагнув, що астрономія блукає на манівцях, що ця загальнопризнана і традицією освячена схема будови всесвіту хибна. Почалась його муравлина праця. Шукав він насамперед думок дотогочасних філософів. Писав він про те: „Я завдав собі труду прочитати твори всіх філософів, що їх зібрав, щоб довідатись, чи котрий із них не був іншої ґадки про рух сфер. І так найшов я вже в Ціцерона, що Ніцет думав, начебто земля порушається. Опісля у Плютарха ствердив я, що й інші були тієї ж ґадки... Знайшовши в цьому підпору, почав і я роздумувати над рухом землі... І хоча така думка здавалась безглуздям, проте подумав я, що коли іншим вільно було вигадувати прерізні кола, щоб вияснити явища блудних зір, — то й мені вільно переконатись, чи, прийнявши якийсь рух земної кулі, не можна було б знайти, певніше від шкільних, пояснення оборотів небесних сфер? Так дійшов він до своєї геліоцентричної системи.

В осередку вмістив Копернік Сонце „Геліос", приймаючи, що земля порушається нарівні з планетами. „Першою і найвищою з усіх сфер є постійна сфера зір, яка обіймає сама себе і все; тому вона нерухома і становить те тло всесвіту, до якого треба відносити рух та положення усіх інших зір..." Нижче тієї сфери знаходиться найдальша з усіх планет — Сатурн, а опісля Юпітер. Потім планета Марс, що пробігає свій шлях довкруги сонця в двох роках. Четверте місце займає круг, на якого обводі є Земля враз із кругом Місяця. На п'ятому місці є Венера з 9-тимісячним обігом, а вкінці шосте місце займає Меркурій, що робить свій обіг кругом

Сонця впродовж вісімдесяти днів. В осередку всіх стало Сонце. „Бо хто міг би в цій найчудовішій святині поставити той смолоскип у відповіднішому місці, як те, з якого може воно освічувати все разом?" Ці слова Коперніка пояснюють його власний рисунок.

Зрушивши Землю з місця, надає їй Копернік потрійний рух:

1) обіговий рух кругом своєї власної осі, що вияснює позірний рух зір та всієї небесної кулі,

2) обіговий рух довкруги Сонця, що значно спрощує схему будови світу,

3) рух відхилення, що вияснює постійне рівнобіжне положення земної осі.

Копернік добре розумів, що його наука стріне завзятих противників не лише серед широких верств народу, для якого вона була незрозуміла, але й між ученими, які безкритично закривались авторитетом Арістотеля та Птоломея. Як віруючий християнин, він найбільше побоювався негодування з боку Церкви. Тому й зволікав він із проголошенням вислідів своєї довголітньої праці. Вкінці віддав він рукопис астрономові з Віттенберґу, Юрієві Йоахимові Ретикові, і заходами цього останнього вийшла друком Копернікова праця під заголовком: „De revolutionibus orbium coelestium, libri sex", з передмовою, посвяченою папі Павлові III. Друк так затягнувся, що коли перший примірник надійшов до Фрауенбурґу, де жив тоді Копернік, цей догоряв уже на ложі смерти (24. 5. 1543).

Копернік не зумів цілком визволитися від Арістотелевого принципу рівномірного руху по колі, як єдино можливого для руху небесних тіл. Через те, за його вченням, земля робить кругом сонця шлях кола. Заслуга відкриття, що дійсний шлях землі в її річному русі — це еліпса, належить другому світочеві новітньої астрономії, Йоганові Кепплерові.

М.

За Чорне море

Здобути Чорне море — це була найважливіша проблема в житті давньої України. Український нарід досягнув до берегів моря у перших часах розселення слов'ян, але пізніше, під ударами степових орд, наше населення мусіло уступати на північ, у захисніші околиці. Але образ моря зачарував душу нашого народу: у піснях і колядках залишилися немов сонні спогади про „синє море", що своїми хвилями било об „білий камінь" побережжя і кликало людину у незнані шляхи, в далеку далечінь. І всі українські покоління у невсипущих зусиллях намагалися добути собі назад своє утрачене море.

Українські кораблі появилися на Чорному морі вже в VIII сторіччі. Недавно відкритий арабський географ з того часу Ібн-ал-Факих оповідає, що слов'яни ведуть велику торгівлю на морі, яке тому й дістало назву Слов'янського моря. У недовгому часі зорганізувалася Київська держава і кинула на морські простори велику торгову і воєнну фльоту, що складалася з сотень і тисяч кораблів. В 860 р. український похід уперше потряс мурами Константинополя. В якій небезпеці знайшлась тоді столиця візантійських цісарів, про те барвистими словами оповідає тогочасний патріярх Фотій: „Чи пригадуєте ви собі, той час нестерпний і важкий, коли прийшли до нас варварські кораблі, дихаючи чимсь суворим, диким, погубним; коли море тихо і спокійно розстелювало свій хребет і давало їм приємну і легку плавбу, а на нас підіймало суворі хвилі війни; коли вони плили попри місто і виставляли моряків із мечами, погрожуючи місту смертю від меча; коли переполох і темрява опанували розум, і вухо прислухалося тільки до одної вісти: перелізли варвари мури, опанували вороги місто?"

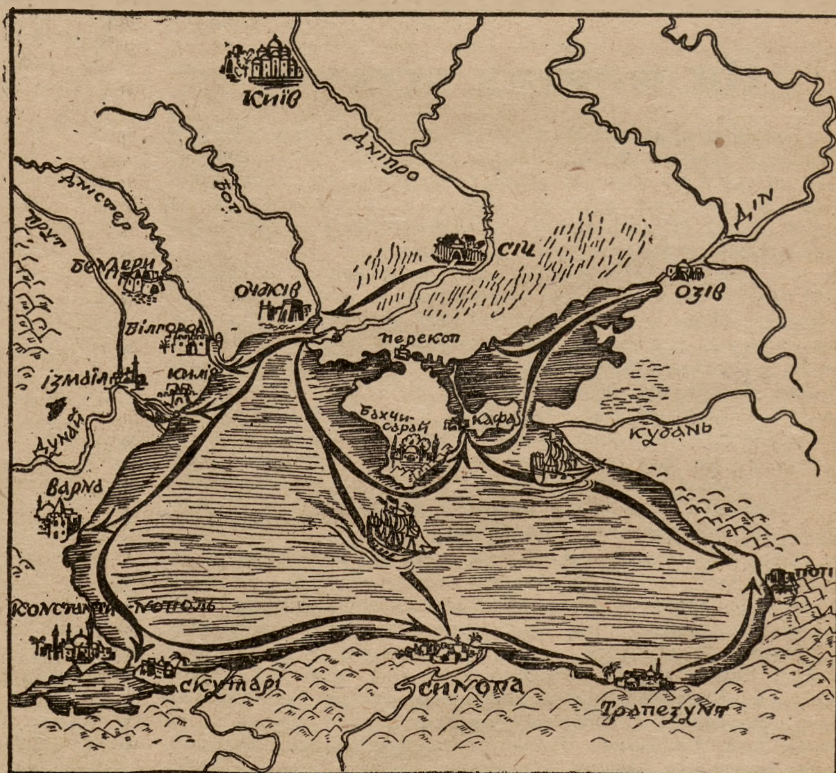
Князі Олег і Ігор своїми походами на Царгород (907 і 941 р.) утвердили ще грізне ім'я української зброї і добули своїй державі широкі торгові привілеї. Їх договори з Візантією нормували всякі правні справи, що виринали між українцями та греками, як спори за майно, крадіж, убивство, побиття, насильства, втечу слуг, купівлю різного краму, ціни невільників, спадщину після померлих купців, присилку посольств, леґітимації купців, справи розбитих кораблів і ін. Серед живих зв'язків з Візантією витворилися початки українського морського права.

Завдяки цим щасливим походам Україна знову оперла свої володіння о Чорне море. Повними грудьми вдихав українець життєдатний, солоний подув моря. Але наступи азійських орд знову почали відпирати українську колонізацію від морських берегів. На протязі трьох століть Київська держава вела героїчну боротьбу зі степовиками, бажаючи утримати зв'язок з морем — перемогла орди печенігів, торків, половців, але остаточно лягла під ударом монголів. Галицько-волинська держава також не спускала очей з моря: Ярослав Осмомисл опанував гирло Дунаю, „зачинив Дунаєві ворота", як каже Слово о полку Ігоря; виникли українські колонії в Малому Галичі (Ґалаці) і Берладі, а таємничі галицькі „вигонці" тисячами човнів вели торгівлю на гирлах Дністра та Дніпра.

Похід до Чорного моря Україна продовжувала і під владою литовських князів. У Хаджибею засновано великий морський порт, попередника Одеси, що відновив торгівлю з Візантією. Але справді велику боротьбу за море підняло щойно Запоріжжя.

Маси селян, міщан, дрібної шляхти, як тільки знайшлися на дніпровому Низу, відразу віднайшли степові шляхи давніх предків і знову повернулися фронтом до Чорного моря. У січових пристанях зорганізовано великі майстерні кораблів і козацькі „морські човни" Дніпром поплили у море. Почалася героїчна епопея українських морських походів.

Козацькі кораблі появилися на Чорному морі вже під кінець XVI ст., але найбільші походи відбувалися у трьох перших десятиріччях XVII ст. В 1606 р. запорізька фльота напала на Акерман над гирлом Дністра, Килію над Дунаєм та болгарську Варну. Це був перший великий український похід на море, що звернув на себе увагу Европи. Далі за організацію фльоти взявся Петро Конашевич Сагайдачний і під його проводом відбулися найсміливіші козацькі набіги на турецькі побережжя. В 1613 р. запорожці повоювали Крим і розбили турецьку фльоту під Очаковом. В 1614 р. українські кораблі уперше переплили Чорне море впоперек — це був незвичайний осяг для невеликих човнів — і запорожці зруйнували малоазійські міста Трапезунт і Синопу. В 1615 р. фльота складена з 80 козацьких човнів доїхала до Константинополя і запорожці уперше мушкетним димом обкурили султанську столицю. В 1616 р. турки зібрали свою фльоту при гирлі Дніпра, щоб не випустити козаків на море, але запорожці звели морський бій, погромили турків, здобули кільканадцять галер і до ста човнів; а потім пустилися на кримське побережжя, добули Кафу, великий торг невільниками, і визволили велику силу бранців. І так рік-річно ішли українські морські походи, на всі побережжя Чорного моря, — на Крим, Очаків, Акерман, Килію, Варну, Царгород, Сикопу, Трапезунт — всюди розбивали турецьку фльоту і руйнували турецькі замки і міста. Козацька фльота зростала ще більше кількісно: на сто, двісті, триста і врешті на чотириста кораблів. Ціла Европа з напруженою увагою слідкувала за цими боями, що їх зводили козаки з грізною отоманською імперією. Описи українських морських боїв появилися у звідомленнях німецьких, еспанських, італійських, голяндських. Самі турки заявляли, що ніколи не зустрічали таких небезпечних противників. Турецький літописець Наїма писав: „Треба сказати, що на всій землі не можна знайти людей сміливіших, що менше дбали б про життя, менше боялися б смерти; як оповідають люди, що знають морську справу, ця голота

своєю зручністю і відвагою у морських боях страшніша від всякого іншого народу".

Морські походи спинилися з моментом, коли Україна розпочала визвольну боротьбу з Польщею. Щоб мати забезпечений південний фронт, Богдан Хмельницький склав мирові умови з Кримом і Туреччиною. Але великий гетьман не спускав з очей справи Чорного моря і це замирення намагався використати для розбудови української морської торгівлі. У проєкті договору з Портою читаємо: „Цісар його милість турецький дає волю Козацькому Війську та Землі його плавати по Чорному морю, до всіх його портів, міст і остро-

вів, також по Білому (Середземному) морю, до всіх держав своїх, островів і портів їх, і до держав чужих володарів... На допомогу новим торгам Війська Запорізького і Землі його цісар. й. м. турецький звільняє їх купців від усякого цла, мита і податків... Складні доми по містах і портах і над Чорним і над Білим морем дозволяє цісар. й. м. Війську Козацькому ставити, і там торгувати, і їх купцям там жити... Щоб свавільних людей спинити, щоб на море не виходили, Запорізьке Військо з допомогою цісаря й. м. побудує кілька портових міст нижче порогів аж до устя ріки Богу до Дніпра; звідтіля і торги мають іти, і безпечність на морі від свавольців має бути забезпечена... Коли б ґалера або корабель козацький розбився при березі цісаря й. м., то ті речі, що їх можна врятувати, треба віддати і зберегти сукцесорам... Ґалер або кораблів козацьких до ніяких потреб, на ніяку послугу цісар й. м. турецький уживати не дозволить, але вільний перехід і відхід з усім, куди вони захочуть, їм обіцює і забезпечує". Прав України у турецькій імперії мав пильнувати український резидент, тобто постійний посол, при султанському дворі у Стамбулі.

Коли пізніше наново почалася боротьба проти татар і турків, віджила знову козацька воєнна фльота. Але вона не дійшла вже до такого зросту і могутности, як за перших часів Запоріжжя. Справою Чорного моря цікавився особливо гетьман Іван Мазепа, що не жалував заходів і грошей, щоб заохотити запорожців до морських походів. На Січі знову почали будувати великі „морські човни", а „підошви" до них, тобто дерев'яні пні на їх виріб, залізо і всяку іншу снасть присилано запорожцям з Гетьманщини. Енерґійно допомагав гетьманові тодішній кошовий, Яків Мороз, який в 1696 р. на сорока кораблях з 1740 козаками виправився на дніпрове гирло і там погромив турків. „Знатно ми, не морщачи чола свого, відвагами своїми лицарськими груди проти неприятеля хреста святого ставили" — повідомив він гетьмана про свій похід. Рада старшини, що відбулася у Батурині, схвалила гетьманські пляни про будування фльоти і навіть ухвалила на козаків податок, по талярові на чоловіка, щоб прискорити воєнні приготовлення. Побудовано 70 великих морських кораблів і 600 менших човнів і цю фльотилю Дніпром через пороги переведено на Запоріжжя. Тут воєнна фльота брала участь у здобуванні татарських замків.

Створення морської сили мало величезне значення в історії України. Витворився тип українця-моряка, — відважного, заповзятливого, на все рішеного. Море вчило найцінніших віськових прикмет безстрашности і солідарности. Учило бистрим зором дивитися вперед, орієнтуватися в невідомих країнах, шукати нових шляхів і просторів. Зацікавлення морем від того часу не заникало вже ніколи: у морі наша майбутність.

І. К.

Біля самого синього моря

На двірці було якось незвичайно тихо, нелюдно. Не відчувалось того життя, яке буває завжди перед від'їздом поїзду: метушні, біганини, галасу. Змучено опустивши валізку, став, дивився. Десь там в долині, закрите дощовим туманом, плавало місто. Там він провів своє дитинство, там ходив до школи. І там він залишав усе, що йому було дороге: друзів, товаришів, спомини днів прекрасних-юнацьких. Щось підкотилось до горла. На щоці відчув теплу маленьку краплину, яка зависла на устах. Відчув смак соли. Та це дощ. Хіба він вміє плакати? Це плаче небо, дерева, будинки. Все, все плаче за нього. І місто провожало його дрібними сльозами дощу, чорними, як ніч, хмарами, вітром, що рвав листя з молодих дерев, нещирістю... За вікном востаннє попливли знайомі будиночки, садки, городи передмістя. Нарешті поїзд, радісно гукнувши, вирвався на безкраїй простір зеленого, як килим, поля і помчав назустріч вітрові, весело постукуючи в ритм колесами, наздоганяючи рейки, що, як дві гадюки, втікали від нього, ховались і зникали в краплинах дрібного, як сито, весняного дощу.

Другого дня, після нетерплячого очікування — Одеса. В повітрі раптом запахло чимсь надзвичайним, свіжим, запашним. Уява малювала вже море. Безмежним, величним і синім-синім. Враз один з горбів неначе крізь землю пропав. Вдарило в очі сонячне світло, замиготіло, забігало по ваґоні. І раптом... „море" вирвалось із усіх уст. Наступила довга пауза. Ті, що бачили його вперше, їли його очима, хотіли наче проковтнути зразу. Ніхто не мав сили відірвати очі від цієї величавої, божественної краси. І навіть ті, що бачили його вже нераз, не утримались від оклику: „Ах, яке ж воно, все ж таки, завжди прекрасне!" І враз загомоніли... обмінюючись думками, враженнями. А воно лежить, розкинувшись під невисокими одеськими берегами, тихо щось шепоче, начебто оповідає, переливаючи поволі хвилями. Безмежне, безмежне, якесь незвичайно блакитне і синє від вітру і неба. Десь ген-ген пропливає біла, наче шматочок, пір'я, хмарка, вона вся сміється, весело граючись з вітерцем, що несе її на своїх могутніх руках. Над самим синім морем кружляють чайки, квилять і майже падають у самісінькі хвилі. А над усім могутній, і воднораз таємничий запах: пахне мокрою травою, сіллю, йодом, рибою і ще чимсь, про що знає лише воно одне...Запах моря! І від того запаху п'яніє усе навкруги... Раптом заблищало, заграло тисячами шиб, повіяло гарячим південним містом. Одеса.

Перед ним було все нове, незнайоме. Пішов туди , де було воно, щоб побачити ближче, відчути його гомін... спробувати. Пробігали трамваї, без дверей, тільки з дахом. Пливла юрба веселих і засмаглих одеситів. Після недовгого блукання вийшов знову на ту вулицю. І враз остовпів. Перед ним, наче посміхаючись, стояв красунь і гордість усієї Одеси — театр. Він обійшов його навкруги, як закоханий, оглядаючи кожний камінчик, дивуючись на прекрасну архітектуру. Потім замріявся. Може колись і він так збудує... Над вечір, знайшовши своїх знайомих, знов вийшов на вулицю. Його все тягнуло до моря. Навіть нікого не розпитуючи, йшов просто, керуючись інтуїцією,вдихаючи чарівний запах, що все ближче і ближче відчував його на вулиці. Ішов туди, де воно блищало в золотих променях сонця. Єдиним потоком пробігала юрба, що гуляла, до бульвару.

— Пробачте, як називається ця вулиця? — звернувся він до якогось чоловіка, в уніформі торговельної фльоти.

— А, дивіться. Кількість населення нашої мами-Одеси збільшилася ще на одного романтичного красуня. Вітаємо! Отже ця вулиця називається чи, точніше, називалась... а от зараз виходимо на відомий в усьому морському світі бульвар. На йому ви, юначе, почуєте всі мови світу і побачите всіх моряків, точніше, всіх морських вовків, як ви там їх називаєте, з усіх калюж і калош, тобто океанів і пароплавів. А ви, мабуть, приїхали стати моряком? Відчули поклик моря, романтика, пригоди, а?

Він почервонів і не знайшов, що відповісти. Незнайомий посміхався, розуміючи його збентеження по-своєму.

— Ходім, молодий романтику, я покажу вам одеський порт у місячному сяйві. Море взагалі вночі краще, ніж удень. Оминувши юрбу, вийшли на якусь асфальтовану невеличну площу. Очі, призвичаєні до світла вуличних ліхтарів, спершу не могли якслід охопити все, що перед ним розкривалось. Там, внизу, якась темна, темна безодня. А потім поступово, наче з туману, почали з'являтись тіні. Незнайомий пояснював: — перед вами, юначе, Одеський порт. Порт, відомий на ввесь світ. Зліва он там — він показав рукою — все в димарях, осяяне світлом і загравами, лежить усім відоме одеське передмістя. Трохи ближче до нас — доки, пароплаво-будівельні варстати, там і народжуються нові морські ластівки. А ось ще ближче вже починається справжній порт. Стоять сонні, мовчазні пароплави. Поруч них поснули новенькі пузаті буксири. Ще ближче цілий ліс щоголь парусників „дубків", як їх називають. Он біля того причалу стоїть білий, як крейда, пароплав. За десят хвилин він від'їде на Крим, а потім на Кавказ. Той, що за ним, такий маленький, той на Миколаїв і Херсон. А отут проти вас стоять наші гості. Серед них є пароплави з усіх країн світу. Прийшли по збіжжя. Вони стоять у сяйві прожекторів, і день і ніч вантажаться. Там життя не припиняється ні на хвилину. А ото червоний огник, що ввесь час то зникає, то проявляється, то теж не менш знаменитий одеський маяк. Коли його вперше побачиш після багатоденної подорожі, то тоді можеш собі з полегшенням сказати: — ну, нарешті ти вдома. А от там, звідси не видно, стоїть і мій пароплав, позавтра відходимо до Сінґапуру. Хоч як вдома і добре, та все ж мене тягне у море. Здається, що не прожив би без нього і хвилини.

Він замовк. Закурив люльку, замислився. Вони довго стояли і вдивлялися в красу цієї ночі. Раптом десь далеко із-за обрію побігла срібна доріжка. За нею, важко дихаючи, виліз червоножовтий місяць. Засяяли, заграли веселіше зорі. Десь там внизу, то там, то там, було чути ясномелодичні дзвони. Тричі прогудів той, що відходив на Крим, а потім, поволі зрушивши з місця і сяючи вогнями, пішов у напрямі маяка, наче хотів просити у нього дозволу на подорож.

— Ну, треба йти, — сказав незнайомий. А він ще довго вбирав у себе красу моря і мріяв. Він мусить обов'язково стати моряком, об'їхати всі країни світу, побачити всі сонячні порти й океани...

Во-Ка.

Ол. Гай-Головко

Гомоніли скелі...

Ішло двоє...

Під ними хрумтіли дрібні камінці, поза ними, на довгому шляху, виблискували білі черепи валунів, а попереду загадково мружила очі чорних скель біла гора. Цю гору балкари звали Местія-Тау, — отже, двоє мандрівників ішли її штурмувати.

Провалля Адир-Су — це природне величезне кам'яне корито зі своєю бистро-плинною крижаною і клекітливою річкою, що своїм шумом нагадувала віддалений рик сотень роздражнених левів, — залишилося позаду. Щодалі — на обрії вирізьблювались височезні кавказькі піраміди, створені велетенським зусиллям часу, де всіма фарбами грала Приваба, за якою шкірила сліпучо білі зуби Смерть.

Мандрівники, дві жалюгідні крапки, що з їх мізерности немов би реготала кожна скеля, мало-помалу посувалися в зачароване невідоме.

Перший, що йшов попереду, був високий, худорлявий, з довгою і тонкою шиєю, яка під тягарем темноволосої голови катастрофічно гнулася вперед і здавалося, що ось-ось зламається. Задній був широкоплечий і коренастий, як дуб. Ішов помалу, твердим кроком, ніби його ноги були налиті оливом. Обидва мали важкі наплечники і льодоруби.

Перший часто забігав уперед, потім раптом зупинявся і невдоволено кричав по-московському:

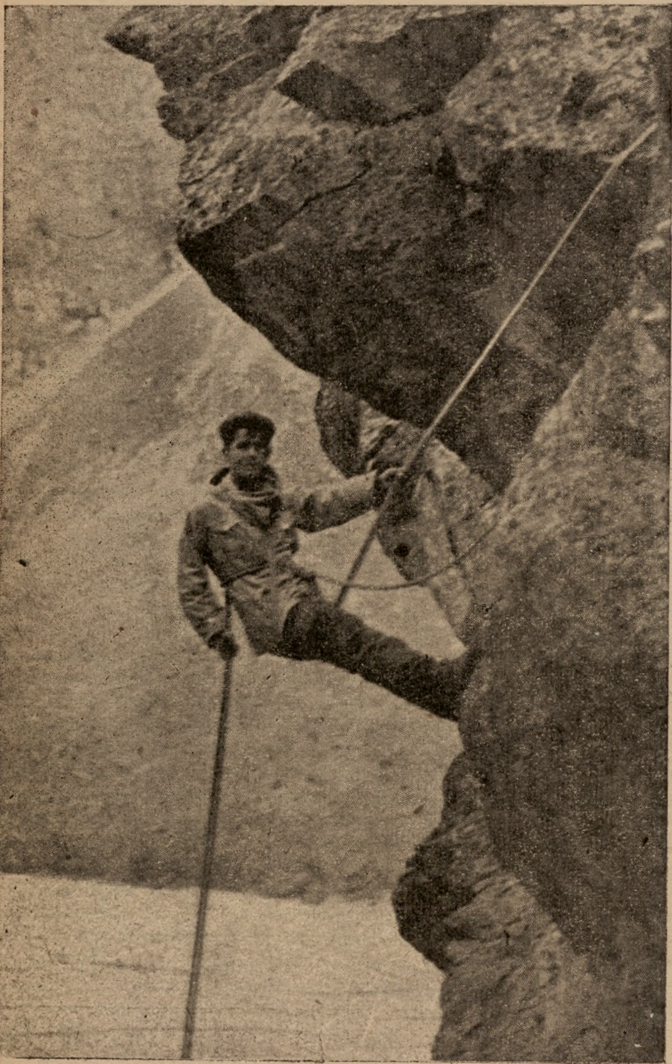
— Гей, ти! Чого плетешся, як черепаха! Живо, живо!

Задній мовчав. Понуривши очі в каміння, спокійно прямував, як заведена машина. Ця холодна індиферентність немов би ножем колола переднього; він гнівно спльовував, затискав зуби і деякий час ідучи, не оглядався.

— Проклятий хахол, — мимрив він під носом, і гнів ще більше закипав у ньому.

Дорога щораз гіршала. Під ногами гострішали камінці, а в небі мов казкові кораблі, пливли хмари; небезпечні чорні, сині, фіялкові хмари! З гуркотом зударялись, спалахували...

і неначе з тяжкого болю полилися з них великі і важкі сльози. Передній скинув з себе наплечника і владно крикнув:

— Гей, ти, галушко! Надягти вітрівку!

Задній поволі зупинився, витягнув з наплечника вітрівку, не кваплячись одягнув і помалу рушив з місця. Ця байдужість вивела переднього з рівноваги. Що ж це? З самого табору ні пари з уст. Чи він так сильно боїться, чи погорджує ним і в глибині душі глузує з нього? Він волів би почути хоч єдине слово, хоч би лайку чи образу. Отоді б змішав би його з болотом і показав би цьому нікчемному рабові свою зверхність — зверхність завойовника і пана!

Гірська стежечка круто обірвалася і, перескочивши через кілька зубчатих скель, почала опускатися до величезного зеленого льодовика. Над льодовиком височіло безмежне біле поле Местійського перевалу, а над ним гордо піднімалась, проткнувши своїм гострим шпилем чорні хмари — вершина Местія-Тау.

— Гей, ти, матня! — почув задній. — Ворушись, ворушись! Це тобі не волами їздити по юго-западной Россіи. Я не відповідатиму за твою, набиту варениками голову, якщо вона розіб'ється об скелю чи опиниться в розколині льодовика. Живо! Живо!

Коли б переднього не ділила п'ятидесятиметрова віддаль від заднього, то він від жаху остовпів би. В нього вилупилися б очі, а темне довге волосся вигоплилося б, як дротяна щітка. Це сталося б з одного погляду на заднього, в якого на смертельно-блідому обличчі ворушилися сині жили, як п'явки, а в сірих очах горів огонь пекельної зненависти і протесту. Та він цього не помітив і, спускаючись до льодовика, голосніше й голосніше з вивернено назовні нахабною погордою продовжував:

— Живо! Живо, хаме! Бабрався б у кізяках на рівнині і запихався б галушками. Та ні ж бо! Він пішов у гори! Захотів з орлиного лету глянути на світ, щоб розпушити пір'я і розправити крила. Але цього не буде! — І він процитував з „Пісні про Сокола" М. Горького: „Рождьонний ползать лєтать нє может".

В цю хвилину він дійшов до льодовика, і глянувши у величезну бездонну розколину, голосно зареготав.

ЮРІЙ БУРЯКІВЕЦЬ

Післяслово

В. С.

Буде нам з тобою що згадати,
Після диких, спалених ночей.
Вивчив я далекий грім гарматний
І тривожний блиск твоїх очей.

А вони, мов квіти теплосині,
На узбоччі радісних доріг,
Може я з тобою більш не стрінусь
На своїх дорогах бойових.

Будуть стрільна розриватись глухо
І дрижати в вибухах земля,
Вийдеш ти в ту сторону послухать,
Де в багрянім полум'ї поля.

Задуднять навколо видноколи
І укриють кров'ю битий шлях...
Будуть хлопці йти суворочолі
В сіруватих, наче ніч, рядах.

І пройдуть вони безмежним краєм,
Де руїни між похмурих трав.
І можливо, ти того згадаєш,
Хто любов і мужність поєднав.

Праворуч, на височезній бронзовій скелі, що стриміла над сніговою прірвою, закигикали орли. Десь далеко обірвалася тисячопудова снігова брила і гарматною канонадою струснула гірську тишу.

До переднього підійшов задній. Повільно скинув наплечника, поклав його на лід і кинув на нього льодоруба. Випростався...

— Ти вже все сказав? — Його голос прозвучав чисто, як сталь, і від цього голосу в заднього затремтіла нижня щелепа.

— Погрожуєш? — скрикнув він, аж по льодовику розляглася луна.

— Ні, я не погрожую. Мій льодоруб лежить на наплечникові. Скинь наплечник і поклади на нього свого льодоруба.

— Харашо! — зловтішно сказав передній, опановуючи себе. — Хтось із нас буде в цій розколині...

— І ним будеш ти! — спокійно закінчив задній.

Передній поквапно кинув наплечник і, повільно кладучи на нього льодоруба, раптом випростався і зі всієї сили замахнувся ним над головою заднього. Але задній спритно стрибнув до переднього і схопив рукою за державльце.

— Гей, ти! — висловився задній словами переднього. — Борися чесно, як рівний з рівним...

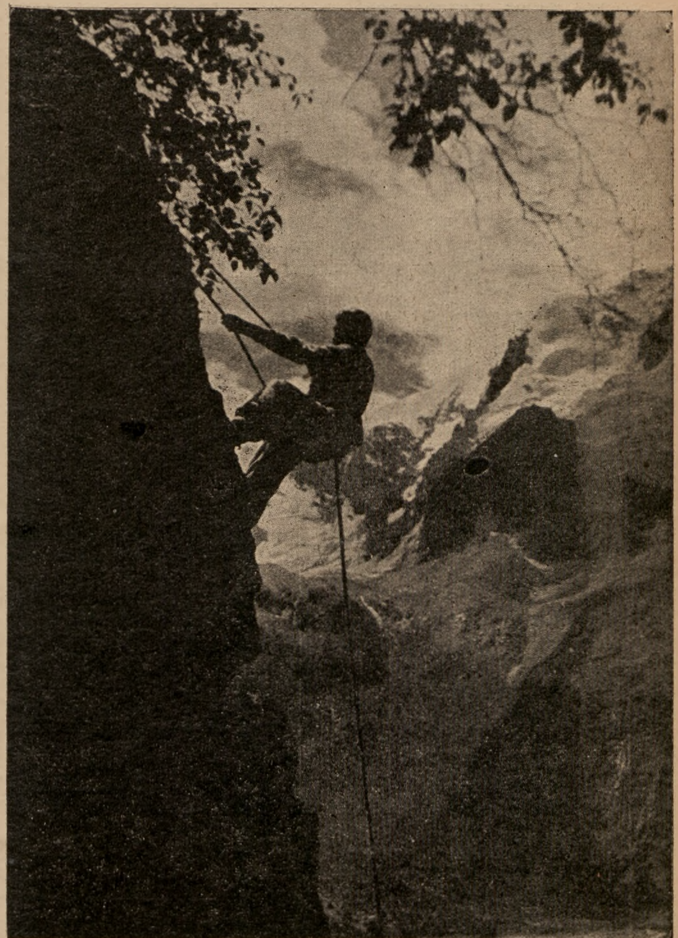
Він викрутив з його рук льодоруба і кинув у розколину. Потім зігнув свого спротивника, як складаного ножика, вдвоє і, вхопивши за ноги, обкрутив навколо себе, з усього розмаху вдарив головою об зубець льодової скелі і кинув у льодову прірву. За ним пхнув і його наплечника. Якусь хвилину дивився в прірву і прошепотів:

— А тепер в дорогу...

ПІВНІЧНИЙ КАВКАЗ — (Провалля Адир-Су)

Світлини з мандрівки Ол. Гай-Головка

На обкладинці світлина проф. В. Проня

СЕРГІЙ ЯКИМОВИЧ

МІДЕНЬ АНДРІЯ ВОЙНАРОВСЬКОГО

Юнаки раптово і швидко взялися до праці і незабаром виплели з лози чотири чималі чотирикутники.

Скінчивши свою роботу, Андрій сміливо поклав перший чотирикутник на очерет на болоті: тин лише просочився водою, і Андрій цілком спокійно стояв на безодні болота. Петро почав подавати йому другий. Андрій, примостивши його спереду, став на нього, а Петро вже ступив на той, на якому щойно стояв Андрій, і так, допомагаючи один одному, вони посувалися крок за кроком вперед, залишаючи за собою наче зораний шлях.

Болотне перелякане птаство пурхало від них в усі боки. Невгамовно кигикаючи, літали над ними чайки і наче змовились зввзято боронити свої таємниці. Вода хлюпала під ними, але гнучкий очерет під лозовими чотирикутниками був досить твердим ґрунтом для них, і тому юнаки, не втрачаючи запалу, відвойовували щохвилини кожний свій крок наперед.

Коли вони так перейшли вже чималу віддаль, Андрій, що був попереду, раптом гукнув: — „Далі — не можна! Глибока вода!"

Справді, попереду раптом очерет уривався, і видко було широке чисте плесо води, за яким кроків за шістдесят тягся низький зелений берег, де й стояла та велика купа високих дерев, яку вони бачили з вершечка могили.

— Що робитимемо? — спитав знову Петро. — Та що ж робитимемо? Та трясця його матері, — вилаявся сердито Андрій... — Коли вже козакувати, то — вже до останку!... Далі будемо пливти!...

— А як же наші клунки, одежа, заступ, сокира і інше приладдя? — знову запитав Петро.

— А ми наробимо сніпків з ситнягу та очерету, — відповів Андрій: — зв'яжемо їх, зробимо з них пліт, покладемо на нього все, що нам потрібне, та й гайда через воду!

Юнаки обережно почали різати ситняг і очерет і, поробивши сніпки та ув'язавши їх мотузками, спустили пліт на воду, а самі посунули свої вже непридатні тини до краю довгого стовбура почорнілого дерева, що прикорнем виступало у чисте плесо, а верховіттям лежало серед очерету.

— Ну, Боже, благослови! — гукнув Андрій і, ставши на прикорень, що, гойдаючись під ним, пішов у воду, пірнув у блискучу безодню, а за ним стрибнув і Петро. Юнаки, ухопивши свій пліт, почали штовхати його наперед до близького зеленого берега на тій стороні.

Приємно було пливти в свіжій воді. Дрібна мулява з жахом кидалася осторонь від них. Над їх головами з одчайдушним криком зграями сновигали крочки, наче змовившись допомагати чайкам боронити їх таємниці.

Так посувалися вони поволі, перекидаючись зрідка словами і після довгих зусиль, нарешті, добилися і до твердого ґрунту. Вилізти на берег, одягнутися та перетягати на зелену траву всі свої речі — було для них справою одної хвилини, а пліт же міцно прив'язали до кореня вільхи.

Перед ними був невеличкий край зеленого низького берега, далі стояла непорушена й колюча пуща глоду, терну й шипшини, які рясно переплелися з високими деревами і не давали пройти до середини острова.

Юнаки пішли оглядати берег і пущу. Колюча пуща з одного і з другого боків ущерть підходила до краю тонкого берега, де серед цурупалків сухого дерева, ситнягу й ряски витикалися химерні ловимухи, які свідчили про безодню, що була під ними.

— Відпочинемо трохи, — запропонував Андрій, — перш ніж рубати дорогу до осокорів.

— Коли так, — відповів Петро, — то поміркуємо трохи. Правду казавши, Войнаровський не міг придумати безпечнішого місця для своєї схованки. Бо, певно, з того часу, коли тут востаннє був Войнаровський, тут не ступала людська нога. Гляньмо вгору. Дивись, що робиться на верховіттях дерев. Бачиш, яка сила тут різного птаства, скільки різноманітних гнізд! Бачиш ці колючі кущі, наче вимащені крейдою, і почуваєш, як звідти тхне, — це перша ознака, що для різного птаства серед цього болота — людина не більше, ніж ота зелена велика жаба, що сидить на тому листі латаття і витріщає свої очі на нас! Цей острів за ці промайнулі роки так змінився, що справді, нагадує величезний казковий ліс, який виріс з чудесного гребінця, де, щоб віднайти його таємниці, — треба кожний крок наперед прогризати, як відьмі, зубами...!

— Якщо так, то будемо гризти! — рішучо відказав Андрій і, взявши сокиру, попрямував до білих кущів, де й почав завзято прорубувати дорогу до середини острова.

Тяжко було рубати лише спочатку. Далі пуща вже була не така колюча та густа, і можна було просуватися крізь ґусту рослинність, що буйно вкривала вогкий ґрунт.

Перейшовши ґусті зарослі, вони зненацька побачили грубі білозелені стовбури осокорів, а за ними чудову невелику лісову галявину, рясно вкриту різнобарвним пишним квітчастим килимом квітів і рослин. Серед високої трави безжурно пурхали різнокольорові метелики, тріпотіли прозорими крильцями великі бабки, швидко летіли темносині мгатки і невгамовно гули бджоли і волохаті джмелі.

— Як тут гарно! — захоплено вигукнув Петро. — Справді, наче з бабусиної чудесної казки... А скільки тут синіх дзвоників! Яка сила смілки, кашки, ромену!.. А ось ще якісь незвичайні квітки, яких я ніколи ще не бачив!...

Андрій теж і собі, навіть проти свого бажання, замилувався цим несподіваним дивовижним краєвидом і мовчки почав оглядати цей невідомий для них новий світ.

— Що й казати! — перебив Андрій захоплену розповідь Петра. Тут, дійсно, дуже гарно!.. Але де ж може бути камінь з калиною, коли я, крім зелених кущів, нічого не бачу... Невже він там заховався? Навіть шкода їх рубати!...

— А давай но, спочатку розглянемо, що там серед тих кущів, — промовив Петро. — Може там і знайдемо потрібну нам калину, бо навіть звідси я бачу білі китиці бузини і чую їх солодкі пахощі, а це — виразна ознака, що колись на цьому острові було людське звичайне житло!

— Так мерщій же до них! — вигукнув Андрій і з сокирою кинувся до кущів бузини, а слідом за ним з заступом пішов і Петро.

Андрій, як буй-тур, з сокирою заліз у саму гущу, і де тільки він проходив, слідом за ним залишалася широка смуга потрощених і побитих кущів.

Та ось Андрієва сокира, перетявши ніжну рослину, раптом загрузла в купі темнозеленого моху, і в той же мент обидва юнаки виразно почули, як лезо сокири шваркнуло по твердому каміню.

— Камінь! — несамовито скрикнув Андрій. До нього кинувся Петро, і вони почали оглядати товсту м'яку постелю темнозеленого моху, серед якої стриміло держално сокири.

— Та це ж калина! — здивувався Петро. — Як же ти її не помітив? Це ж те, що нам і потрібно!...

Петро рвучко заступом почав розкидати мох, і вони швидко побачили білувату вогку площу сірого жорна, що плазом лежав у землі, заплутаний безліччю темносірих калинових корінців.

Андрій з запалом врився обрубувати навколо зелені кущі, а Петро одночасно скинув землю і мох з великого жорна, що білим колом витикався серед чорної вогкої землі.

— Ось і камінь з калиною! — вигукнули обидва. — Як же ми його вивернемо? — запитав Петро.

— Про це вже не журись! — весело відказав Андрій.

— А дрючки нащо? Ось я зараз зроблю їх кілька, і ми вивернемо його в одну мить!

Андрій вирубав зо три високі стрункі кленки, поробив з них дрючки і, напруживши всі свої сили, юнаки відвернули жорен у бік з його належаного місця. Під жорном була знову чорна земля, густо переплетена білим павутинням тонкого коріння, тому Андрієві знову довелося перші штихи рубати сокирою.

Коли верхня верства коріння і землі була викинута, то далі заступ пішов вільніше; разом з землею нагору викидалося: потрухле дерево, бите глиняне череп'я, чорне вугілля і різні останки колишнього людського життя.

Юнаки вже встигли викопати досить широку й глибоку яму, але бажаних наслідків для них не було ніяких. Засмучені юнаки, працюючи по черзі, уникали говорити про це, а лише вперто копали і високо викидали землю.

Нарешті, побачивши, що на невеликій глибині починає набігати вода, Андрій сердито та з серцем шпурнув від себе заступа і, вилізши з ями, похнюпившись та відвернувшись обличчям від Петра, ліг під кущем.

Петро, побачивши Андрія в такому стані, мовчки вхопив заступа, вскочив в яму і почав підкопувати її стіни в усіх напрямках. Вода в той же час непомітно та невблаганно прибувала, заповнюючи спочатку дно ями і поволі підіймаючись все вище й вище. Але Петро невтомно викидав землю грудку за грудкою і, коли він, знесилений, теж хотів було вже кинути заступа, то він якось навмання копнув навскіс від коріння,

і в той же мент вони раптом обидва почули, як у глибині заскреготіло залізо — і щось глухо луснуло.

— Стій! Обережно! — несамовито вигукнув Андрій і забувши про втому і про все на світі, він кинувся в повну води яму на поміч Петрові.

Несподівана хвиля радости їх поєднала, і вони, забувши втому і знесилля, почали нетерплячими руками копирсати та вигортати землю, визволяючи з під неї грубий череватий глиняний гладущик, дивної форми, який докірливо дивився на них своїм розтрощеним боком.

Глиняний великий гладущик був незвичайної форми, з якоїсь далекої країни, в якому за старих часів переховували вино, олію і збіжжя, а крім того він мав зверху міцну і велику покришку, що вся, як і пази *) під нею, була густо вкрита смолою.

Цей гладущик був досить тяжкий, а тому, напружуючи останні сили, юнаки обережно витягли його з землі і почали стиха підносити його догори, щоб поставити гладущик на безпечному місці, подалі від краю ями. Зробити їм це було не легко. А проте, коли вони вдвох, узявши гладущик за вуха, понесли його до осокорів, де лежали всі їхні речі, то вони виразно почули, як у середині гладущика щось бовтається і з гуркотом перекочується з боку на бік.

Здивовані юнаки якось непомітно для себе відразу змінили свою ходу. Хтось з них несподівано спіткнувся, і вони стрімголов полетіли в якийсь незручний для тяжкої ходи рівчак, а гладущик вдарився і собі об тверде коріння та розбився на дрібне череп'я, серед якого височів чималий мідень, ввесь укритий знизу й догори нерівними плямами й смугами ярої зелені.

Андрій перший скочив на рівні ноги. Та, глянувши на цей зелений мідень серед купи глиняного череп'я, він не стримався і з очима, повними сліз, розчаровано промовив: — „Тільки й маємо оцього зеленого мідня".

Проте Петро був трохи іншої вдачі, він поворухнув зеленого мідня і тоді радісно скрикнув: — „Не журися, Андрію! Матимеш не тільки цього зеленого мідня, а матимеш щось і в мідні. Бери його мерщій та неси до осокорів, бо більше сили не маю!".

Андрій враз ухопив зеленого мідня і поніс його до осокорів, де юнаки почали уважно оглядати свою дивну знахідку. Мідень був чудної східної форми, з високим горлом, широкий, а зверху щедро залитий смолою.

Андрій, не гаючи часу, поволі почав зшкрябувати чорне смоляне кільце і, встромивши до горішнього пазу мідня лезо ножа, почав обережно визволяти верхню покришку, яка щільно прилягла до країв зеленого мідня.

Ось після деякого зусилля покришка злетіла, і юнаки побачили під нею чорну плівку, яка міцно прилягла до внутрішніх боків мідня. Андрієві увірвався терпець, — він почав щосили трусити великого зеленого мідня, і в ту ж мить юнаки виразно відчули, як глухо луснула чорна плівка і на зелену траву золотим і сліпучим дощем посипалися старовинні золоті дукати, червінці, імперіяли, срібні таляри, блискучі діяманти, різнокольорове дорогоцінне каміння, і це все полум'ям горіло в промінні пекучого сонця. А проте найбільшу їх увагу взяв на себе невеличкий клаптик жовтого перґамену з печаткою на шнурі, завинутого теж у другу тоненьку перґаменову рурку, що соромливо білів серед чималої купи незлічених скарбів.

Андрій швидко вхопив у свої руки перґаменову рурку, обережно її розгорнув, але, коли побачив, що там старовинне важке для читання скорописне письмо, мовчки подав його Петрові і лише тихо прошепотів: — „Читай! читай!"

Петро ще обережніше поводився з перґаменом, він старанно його розправив, вигладив береги, уважно придивлявся до тексту письма, звертаючи увагу на початок і на кінець перґаменового аркуша і схвильовано промовив: — „Слухай но, Андрію! Це ж тестамент самого Андрія Войнаровського! Ось внизу його власноручний підпис, такий самий, як і в тій Євангелії, де була його таємниця — загадка!"

— „Читай! читай!" — знову лише вигукнув Андрій, і тоді Петро почав поволі і врочисто читати це старовинне скорописне письмо:

Мій Тестамент.

Во им'я Отця і Сина и Святого Духа станся ку пам'яти віку и святої вічности. Аминь.

Я, товариш войськовий, Андрій Войнаровський, умислилем за живота свого, на тілі и на души здоровий, при зупол-

*) паз — рівчачок.

Улу-Тау-Джана („Велика Гора") в півн. Кавказі

ности розуму моєго, аби ведлуг слушности часу мій тестамент останньої воли моєї на потомні часи записати.

Поручаючи Господу Богу мою душу, а тіло земли, я добре відаю, непевний кінець моєї виправи проти тиранського мордерци московського царя Петра, а тому я залишаю в спадщину частину свого скарбу в готових грошех, лічби польської, німецької, и иншої за для того, абим хто з моїх близьких, кревних родичів и приятелів наших з найде цей мидень, виконав перед Богом останню волю мою и витратив ці гроши и коштовні каміння на боротьбу з московським царатом, який занепастив нашу безщасну Україну, бо воля и честь рідного краю, — це найкоштовніше, що є на земли.

А хто би, знайдовавши скарб, ся важил мій тестамент ламати, касовати, ни за що собі и легце поважати, тот нех будет вічне проклят и да не отпуститься йому ни в сей вик, а ни в будущий, мається таковий зо мною пред оним страшним и нелицемирним судією розправити, а тепер вас всіх Господу Богу з добром здоров'ю поручаю, прошу простити мене и Бога молите о мені грішном, да милостив мені будет судити справедливость во день судний. Аминь.

Андрій Войнаровський, товариш войськовий, року Божого 1708.

Андрій Горбенко уважно слухав урочисте читання Петра Ілляшенка тестаменту Андрія Войнаровського, і йому здавалося, що наче тут з ними присутній сам Андрій Войнаровський та говорить до нього з глибокої давнини минулих віків, і щирі, гойні сльози навернулися йому на очі.

А коли Петро закінчив читати заповіт Андрія Войнаровського, то приятелі наші скинули очима один на одного, і Андрій схвильовано, але рішуче й твердо сказав: **Воля і честь рідного краю — це найкоштовніше, що є на землі! А ми з тобою, Петре, виконаємо його останню волю!**

КІНЕЦЬ

Ширяки і плянеризм

Основоположниками сьогочасного моторового летунства є безмо́торні літаки-ширяки. Хоч моторові літаки панують тепер у повітряних просторах, то проте беезмоторні літаки можуть похвалитися не одним таким досягненням, якого годі вимагати саме від моторового літака. Сьогочасні ширяки пролітають понад 650 км і удержуються в повітрі майже 40 годин, а на це не спроможеться ні один моторовий літак, коли, вилучивши мотор, хотів би позмагатися з ширяком. Безмоторний літ — це взагалі молода галузь летунства, бо, властиво, розвинулася в двох останніх десятиріччях. Хоч перші льоти, що їх виконали люди на тяжчих від повітря апаратах, були безмоторні, проте ширяки скоро пішли в забуття, як тільки появився легкий двигун внутрішнього горіння. З того часу летунство стало майже чисто моторовим. Час від часу траплялися літуни, що йшли слідами засновника ширякового літання, німецького інженера Лілієнталя, але їх праця в ділянці безмоторного льоту не знаходила признання. Досягнення тодішніх ширяків були в порівнянні з досягненнями моторових літаків дуже незначні. Щойно після війни, коли моторові літаки стояли вже на високому рівні свого розвитку, віджило зацікавлення безмоторним льотом. Головно в Німеччині при університетах повставали академічні товариства любителів ширякового льоту. Завдяки праці тих товариств дуже зросла популярність плянеризму не тільки в Німеччині, але і майже в цілому світі.

Рисунок ч. 1.

Безмоторні літаки називають загально плянерами. Ширяк — це тільки вищої кляси плянер. Сьогочасні плянери — це вже не летючі апарати взагалі, а високоякісні машини, які щодо аеродинаміки, тобто якісности льоту нерідко в два і більше разів кращі від моторових літаків. Аеродинамічна досконалість „расового" плянера-ширяка така, що він може перелетіти 20, 25, а то й 30 разів більшу далечінь, як висота, з якої почав злітати. Напр. ширяк, що має, як це означується, „досконалість 30", може з висоти 4000 метрів перелетіти $4 \times 30 = 120$ км у довільному напрямі. Закони льоту плянера спираються на рівновазі сил, які діють на нього підчас льоту.

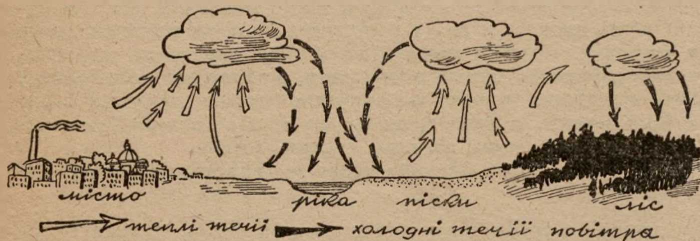

Рисунок ч. 2.

Нормально плянер летить знижуючись, тому що його тягар більший, як підіймальна сила, яку витворює крило. Тягар плянера розкладається саме на ту силу, що рівноважить підіймальну силу крил, і на силу, що діє так, як тягова сила пропелера в моторовому літаку. Перша діє вниз під прямим кутом до осі, друга по осі ширяка вперед.

В часі льоту постає опір повітря, що дорівнює тяговій силі і діє в протилежному до неї напрямі, тобто по осі ширяка взад. Підіймальна сила крил і сила опору повітря дають вислідну діяння аеродинамічних сил. Для совгового льоту необхідно, щоб ця вислідна сила рівнялася силі тягару плянера. Плянери злітають з землі з допомогою 2 натягнених гумових линв, які, мов з пращі, викидають плянер у повітря. Ширяки звичайно злітають на буксирі за автом або літаком. Коли погода спокійна, плянер осідає, пролетівши кількасот метрів, залежно від його досконалости і висоти, яку має на старті. Коли літун досвідчений, а також умови польоту добрі (погожий вітер або теплові течії), тоді ширяк може перелетіти навіть сотні кілометрів, осягнути велику висоту і довгий час літання. Напр., німецький літун Дітмар піднісся в 1934 р. на висоту 4325 метрів. Досягнути таких висот підчас льоту можна у догідних течіях бурі (рис. 1) або в хмарах, використовуючи їх терміку, а також терміку огріваних сонцем теренів. Куди не поглянемо, скрізь бачимо різноманітний терен: побіч ланів зі збіжжям — ліс, він знову чергується з лугами, повз які пливе річка і т. д. Від сонячного проміння (рис. 2) дуже швидко нагрівається пісок над річкою, а вода дуже поволі. Лани зі збіжжям краще нагріваються, як ліс. На границях лісу і поля, поля і лугу виступає кругообіг температур різно нагрітих мас повітря. Над ланами здіймаються нагріті маси повітря, а над лісом вони опадають. Дуже яскраві переходи тих теплових явищ спостерігаємо головно на границях різних теренів, де вони викликують т. зв. „догірні і спадні" течії повітря. Літун уникає спадних течій, які стягають ширяк до землі, зате старається налетіти на догірні (верхобіжні), що піднесуть ширяк високо вгору. Ширяки в середньому мають швидкість опадання 0,6 до 1,5 метра впродовж одної секунди. Коли догірна течія повітря підноситься догори зі швидкістю, напр. 10 метрів на секунду, а ширяк опадає тільки на 1 метр за одну секунду, то в висліді ширяк буде набирати впродовж кожної секунди 9 метрів висоти.

Літання на ширяках таке ж безпечне, як і на моторових літаках. Сьогоднішні плянери — це вже нетільки спортові апарати для вишколу літунів; їх уживають також до військових цілей, як висаджування десантів, транспорт і т. і. Підчас здобування острова Крети німецькі війська уживали велетенських розмірами плянерів, які могли помістити по кілька десятків людей. Масове вжиття плянерів цього типу дозволило скоро перекинути велику кількість війська і остаточно здобути острів.

Омелян Смеречинський

ЩО ОПОВІДАЄ ПРИРОДНИК З ЧОРНОГОРИ

Чи знаєте!...

Що в горах у травні 1943 р. було всього 3 дні без дощу і що за той час, за обчисленнями метеорологічної станції в Ворохті, на кожний $м^2$ землі випало 143.4 л. дощу...

Що в травні 1943 р. 4 дні падав сніг, який укрив землю верствою більш як на 2 цм. завгрубшки...

Що в половині травня ц р. пострижені вівці перший раз вийшли на полонину, але сніг, який часто падав, і холод дуже їм пошкодили.

Що під Говерлею (2058 м.) в кітлі джерел Прута можна ще добре їздити на лещатах та й по інших горах лежить ще багато снігу...

Що в Ворохті розвинувся бузок і може в половині червня, якщо буде погода, можна буде мати перші квіти...

Що листки верби і тополі завбільшки ледви 3—4 цм, а овес і ячмінь підріс не більше як на 10 цм. Картопля показала свої стебла з землі, а горошок і біб дістали щойно по 2—3 листочки...

Що в початку травня ц. р. через декілька теплих погідних вечорів густо літали хрущі, а діти в школі зобов'язалися їх завзято винищувати і що за них ту роботу зробили безперервні дощі та холод. Хоч тепер вже кілька днів погоди і тепла, а хрущів не видно...

Що показалася капустяна блішка і що великі шкоди робить серед молодої капусти. Учні в боротьбі з нею застосовують способи, виказані станцією охорони рослин...

Що учні заявили свою згоду та провадять змагання за винищування бур'янів по полях...

Спостереження за травень 1943 р.

Нанашко з Ворохти

З лопатою на плечі

Була весна, як цього року. Може трохи холодніша за цю, і сонце тільки нещиро, холодно усміхалось, але весна була.

Юра вже не піде, як торік, скотарити — він іде до Служби Батьківщині. Так говорив учора коло церкви війт, так говорили не лише в них, у Микуличині, таку ж вістку приніс Микола Катрич з Чорних Ослав, те саме говорять у Татарові. А Василь Гундяків писав, що вже вислужує, що на Великдень буде дома. Писав, що вже в суботу здають одяг до магазину, а світлину Василь також уже подав до керівника, аби виписали, що вислужив, і прибили печатку. Писав, що інспектор хотів дати його на шоферський курс до Станиславова, але Василь не хотів. Він хотів уже додому — не любив міста й авта, любив, як і Юра, полонину, любив скотарити. Так, так. Юра йде до Служби Батьківщині на місце Василевого річника. Таке говорив війт, а він вже добре знає.

Юра задумався. Вийшов на вулицю. Коло воріт стрінув його поштар. Юра здригнувся. До нього прийшла листівка з волосної управи, його кличуть до перегляду. Буде інспектор Служби Батьківщині, буде докторка. Кличуть усіх хлопців з його річника. Юра сховав листівку і пішов сумний у хату. Але й тут йому не сиділося. Батька з надлісництва, з роботи, ще не було, мама поралась надворі.

Юра надів кожушину і пішов до товаришів. Вони зійшлися сьогодні, як і щодня, на вигоні за будинком волосної управи.

В долині шумів Прут, сонце кидало останні промені з-за Хом'яка, а гори ставали щораз чорніші. На Юру наліг сум — хотілося з кимсь поговорити, співати. Роботи він не боїться. Увесь свій вік робив — то й тепер буде. — Юра боїться, що банувати буде, що не приїде на відпустку додому. Ви ж не знаєте, як він любив полонину, гори, як не хотів десь далеко на доли у табори їхати. Коли б то Юру взяли до служби тут таки, в Микуличині. Все ж близько додому і робота така, що її Юра любив: гірська, коло дерева, колійки в тартаку, в лісі. Юра не хотів на доли, до міста. Він жив тут добре, як смерека — на долах в'янув, банував.

Цього року мав скотарити! Юрі пригадалася полонина під Хом'яком. Він глянув у той бік. Зеленою плямою видніла на темній стіні лісу. Пригадались коломийки, що їх співав торік з ватагом, старим Концюрою:

Яка ж тота полонинка на весні весела!
Як до неї ідуть вівці із кожного села!
Ідуть вівці в полонинку, бліючи,
бліючи,
А за ними вівчерики, сопівки граючи!

І Юра постановив узяти з собою сопілку. Буде грати у вільний час.

Ідуть вівці в полонинку, самі
біленькії,
А за ними вівчарики, самі молодії.

Вівчєреви в полонинці, лиш налюбитисі,
З високої полонинки в село дивитисі.

Ой, не буду пасти вівці, лише самі
стрижки,
Закохаю собі силу та й піду
в опришки.
Ти вівчєрю, золожирю, покинь овечєта,
Не покину, хоч загину, бо люблю
дівчєта!

А тепер таки покине! І овечєта, і старіню, і Ксеньку. Ой, Сенька! Вона йому капчури виплела, аби мав! В полонину д'нему виходила коломийок співати. І Юра заспівав:

Ой, не буду пасти вівці, лише самі
стрижки,
Закохаю собі силу та й піду
в опришки!

Ой, пішов би Юра, пішов! Як ходили колись хлопці з їх села — на Мадяри...

* * *

Іван не ходив на „бавштелю“. Він робив у майстерні, над дверима якої пишався невибагливий напис дьогтем на дошці: „Шустер“.

Увесь Божий день зігнений над квадратним варстатом, направляв деревняки й ґумові чоботи. Беретка придержувала його білу чуприну, що неслухняно височувалася і перешкаджала в роботі. Іван ночує в майстерні. Тут його ліжко, подушка з сіна й укривало. Квадратний варстат з приладдям, стіл, два крісла, шевський столик, розсипані кілки й відпадки шкіри — це його кімната. З гордістю дивився Іван на свій шевський столик, покритий шкірою, продертий в одному місці, що ввесь лиснів від постійного сиджения.

Хоча швець — це в Службі Батьківщині не ранґ, проте це не звичайний собі робітник. З Іваном навіть доглядачі рахувалися. Все ж скоріше черевики направить, а в вільний час чоботи прийме приватні. (За цю роботу пишались під Івановою подушкою порції хліба). Тому не тільки доглядачі випускали з-під шапки кучері, а шапку повертали на бік голови. Право до цього мав і Іван, і обидва кравці: Микола й Василь. Від цих знову виходили всі правила й зміни в моді.

Чи стягнута ззаду шапка, чи срібні ґудзики в блюзі — все ввели кравці. І вони ходили згорда, як доглядачі, і над їх лівими вухами вилискувались кокетливо ясні, молоді кучері. І над їх кімнатою висів напис „шнайдер“, а в двері треба було обов'язково стукати, як і до доглядачів, так і до кравців. Такий звичай був, а спробуйте його зломити?..!

Безперечно, найкращі чоботи мав усе Іван: маленькі, саперські з короткими халявами, але найкраще вшитий фершалюнґ був у кравців. Не завжди, отже, є так, що „фризієр не голений ходить“.

В Івана цілий кут коло ліжка завалений деревняками: чорні, сірі, бронзові з повідриваними зап'ятками, порозколювані наполовину, порозззявляли роти й дивились, як Іван робить. А Іван брав їх поважно один по одному, парував, направляв і уставляв „на струнко“ під стінок.

В майстерні вічно стукав молоток по дерев'яних підошвах — у кравців невпинно цокотіла машина, нашиваючи великі, круглі латки на „мундурах“ у місцях, де вони найчастіше витираються.

* * *

Вечір зближався непомітно. Гамір стихав. По кімнатах гасли одно поодному світла. Вівчар-золотир виганяв на небесну полонину овечєта. Смереки опускали сонно рамена, поскрипуючи задоволено, а Прут могутньо шумів, скакав люто з каменя на камінь.

В кімнаті заріцьких ще не спали. Повиходили на бальконь, мовчки вчувались у красу весняного вечора.

Гей, кімната то була! Над усі перша. До роботи гірської перші, бо привикли. Вантажили цапінами дерево справно, швидко. А як гатили воду при будові моста: „Німець“ так не зумів, бо гір не знає!

Не любили батьків*). Сміялись, що бараба дров різати не вміє. Одне признавали, що бараби гарно співають усі пісні, але не коломийки. Що те, то ні. Коломийки не співали ні танцювати ніхто так, як заріцькі, не вміє в таборі. А що вже говорити про гуцулку!

І наче на доказ цього Варцаб'юк затягнув коломийку. Микєтюк строїв скрипку, а Юра витягнув денцівку.

Крізь відчинені вікна прорвались надвір швидкі слова, одні за одними, бистро, як вітер, короткі тужливі й веселі, наперемінку переплітались, а час від часу довге, свобідне, широке: у-у-у-х!

Як я тоту коломийку почую, почую,
Я жентицу висьорбаю, а в горшку
танцюю!

І не втерпіли ноги! Пішли! Спершу легенької гуцулки, а такої бистрої, як блискавка, дужої, як смерека, закрутились, як вітер листями... тільки босі ноги шугали по землі: гу-гу-гу!

Дубоче, дубоче!
Не дав би я за дуляри
Життя парубоче! — У-у-у-х!

Коби вечір, коби вечір, ми вечора ждемо,
А ми ввечер по репету всі, як один йдемо!
А наш кухар при репеті як когось
пізнає,
Хапає в него минажку, вікном
викидає. — У-у-у-х!

І шанували заріцьких всі доглядачі. Бо щодо роботи — то робили. До четверга надробили шихту, щоб у п'ятницю на відпустку їхати.

Знадвору понеслись звуки вечірньої трубки.

Це Комар — бараба грав на добраніч. „Ніч вже йде“... (як на таборі). І ніч направду йшла — тепла, весняна ніч. В заріцьких згасло світло. Табір стих. По коридорі вистукував одноманітний крок вартового в деревняках з лопатою на плечі...

М-ко.

---

*) батько — бараба — у гуцулів глумливе окреслення мешканця долів.

...А гордо щоб спів наш лунав!

(Продовження пресової мандрівки)

В останньому числі „Дороги“ пройшли ми крізь річники „Молодого Життя“ 1921 — 1924. Перше число з 1925 р. має вже більший формат, а своїм змістом вказує на те що наплив молодих співробітників значно наблизив „Молоде Життя“ до ширших кругів молоді. Читаємо заклик „Передовим у дорогу“; який він зрозумілий для нас і сьогодні! — „Коли журавлі летять у вирій, — то веде їх передовий. Од нього залежить поводження та щасливий лет громади. Ми, пластуни й пластунки, це ті журавлі, що зірвалися й прямують в далеку путь. ...Пам'ятайте, передові що наш лет залежить багато від вас“.

В „Молодому Житті“ *другого періоду*, (бо так назвали ми річники 1925 — 1930), запримічуємо швидкий розвиток пластового красного письменства. На сторінках часопису один за одним виринають молоді мистці слова, яких праці були дотепер відомі лиш невеликому гуртові друзів, а вже в найкращому випадку „друкувались“ по гектографічних газетках.

Хочете познайомитись з пластунами, що теж і своїм пером ширили любов до Щастя, Слави і Свободи? Дозвольте, представимо Вам їх:

ЮРІЙ КОСАЧ (Орлине Перо) — вирощує окремий тип пластового оповідання та новелі. Розглянемо кілька зразків його творчости.

Червоношкірі й запорожці“. Два приятелі, Ромко та Юрко, приклонники індійського світу, нудьгують серед цивілізованого окруження. Зачитані в Майн-Ріда, Джека Лондона, мріють про прерії і праліси. У клясі втягають їх обох у пластовий гурток. Ромко та Юрко називають пластову роботу „видумкою білолицих“, але внедовзі переконуються, що саме в Пласті кипить буйне життя. Ромко — „Бистроногий мустанг“ стає провідником двох гуртків: Рисів і Ведмедів і з Юрком — „Блакитним томагавком“ організує плем'я на індійський лад. Ці „Червоношкірі“ ведуть в лісі війну з іншими двома гуртками, що завели у себе запорозькі звичаї.

Ось Ромко просувається з Ведмедями до ворожого табору, але через необачність дістається в полон.

Його, вождя „Червоношкірих“, тримають у шатрі самого отамана „Запорожців“. Ромко використовує дослід з прочитаних книжок Купера і втікає з неволі Отаман Хмара влаштовує за ним погоню. Ромко кидається одягнений у хвилі рвучкої ріки і з утоми потопає. Хмара рятує його.

У нарисі *„Перший“* бачимо постать смілливого пластуна „Бистроногого Оленя“, що на Святі Весни здобув перемогу у важкому бігу.

В оповіданні *„Малий телефоніст“* розгортається перед нами історія київського вуличника, Савки Гриви, що з дитини вулиці став свідомим українцем і вкінці опинився в телефонічній сотні київських Січових Стрільців. Тут з самовідданням виконував Савка дуже відповідальні завдання.

З цих прикладів бачимо, як уміло Косач надає постатям у своїх новелях таких прикмет, якими повинен відзначатися пластун. Ромко, Юрко, Хмара, Бистроногий Олень, Савка Грива — наскрізь позитивні типи.

Окремо згадуємо про Косачеве індійське оповідання п. з. *„Поворот Ведмежого Серця“*, засноване, як пише сам автор, „на тлі одного малого пластового інциденту“. Під постатями поодиноких індіян зображує він своїх товаришів, недвозначно виявляє їхні лихі прикмети, але й підкреслює характерність тих, що поборювали всякий роздор.

БОГДАН КРАВЦІВ, Лісовий Чорт, пластовий поет і автор пропагандивних нарисів, редактор „Молодого Життя“ (1926 — 1928). В осередку його поезії стоїть ідеал лицаря — Св. Юрій.

. . . Зупинився зірками позначений,
Битий хмарами шлях під конем.
Білий лицар схилився: Юначе мій!..
Зцілував мої вічі вогнем. —

До Білого Лицаря звертається поет з проханням:

. . . Сили залізної дай молодим нашим тілам,
Радости й ритму змаганню і вправі твердій,
Золота кучерям ще і лицям нашим бронзу —
Щоб і сильні ми були та й одважні, як Ти!

Проза Кравцева сильна та бадьора:

. . . Я вірю що колись з нами на Велику Стрічу прийдуть тисячі. Своїм захопленням запалимо серця тих, між якими йдемо, збудимо їхню приспану молодість.

Бо ж молоді ми і хочемо всім дати те чого й ми бажаємо: сили, сонця і волі!

ВОЛОДИМИР МИХАЙЛО ЯНІВ, Лісовий Чорт, автор нарисів із Визвольних Змагань, („Спомини і мрії“, „Не плач“) та „Зимовних гутірок“.

Прегарно змальовує пам'ятні Листопадові Дні:

. . . Ясне сонце царювало на фоні голубого неба. Промінне сяйво позолочувало пожовкле листя дерев. Не гнулись журно верби при дорозі.

По середині міста на вежі маяв гордо жовто-блакитний стяг. Був осінній день, погідний день. („Спомини і мрії“).

. . . Малий Богданко пішов. Носив кулі воякам. Давав пити раненим. Хустинами перев'язував рани. Перекрадався до ворогів і приносив вісти.

. . . А рано ховали Богдана, не як рядовика а як отамана.

В „Гутірках“ Янів напоює читачів чаром мандрівок.

. . . Збудіться браття з дум! Заспіваймо пісню, щоб стрепенулися понурі тихі мури міських кам'яниць. Заспіваймо так, як серед вільних полонин наших Карпат.

Т. ДОВГАЛЬ, ст. пластун-розвідник, поет і автор статтей.

...Он небо усміхається! Цілує сонце хмари,
Вони ж попещені летять у далечінь,
На землю кидають надії ясну тінь
І святости веселої примари...

Вітри гуляють вільними ланами,
Милуються, цілуються з орлами,
Вітри шугають, рвуться, завивають
І волю людей закованих вітають!..

Довгаль — поклонник юнацької сили:

. . . Розкрий широко, гей, розкрий широко
Юнацькі, сильні бронзовії груди;
Вдихни весну, вдихни весну глибоко,
Душа Твоя шуміть весною буде!..

У нього скрізь пробивається пластовий оптимізм:

...Не плакати, не в'янути в тремтінні,
Не волочить кайдан, розніжнених жалів,
Горіть і гартуватися в горінні,
Впиватися красою бурних днів!
Забути сум, покинути плачі,
Не знати кислого і сонного спокою,
Щербить, ломать нові й нові мечі,
Навіки жити боротьбою!..

ЮМТ.

„МИ ДІТИ СОНЦЯ І ВЕСНИ“

Сонце зазирнуло з-понад даху найближчої кам'яниці в вікно подруги Ірини — та як не зареготчеться! Бо й де ж не реготатись, коли вона, колишня пластунка, учасниця десяти таборів, тричі обозна, що цілими роками здоровила всіх пластовим привітом „Скоб“, замість швидко зірватися з ліжка та щосили бігти на двірець, широко розплющила очі та думає, ніяк пригадати собі не може: Чого ж я так рано пробудилася??? Що це за день? Неділя?! 6. червня. Надворі сонце, весна... Свято весни в Самборі... зирк на годинник — Боже! Як не зірветься, немов опарена. Мов метелиця ганяється по хаті. Митися? Снідати? Так тоді краще вже відразу лягати далі спати! Наплечник на себе та в двері. Коли б хоча трамвай!...

А там на двірці: — Мабуть Ірини вже не буде! Так тоді що? Підемо на перон! Струнко! Кроком руш!

„Гей гу, гей га —
Таке то в нас життя“
Наплечники готові —
Прощай, моє дівча...

Ні, не прощай! Допалася поїзду в останній хвилині і ось таки їде.

— Ірцю! Може дозволиш чайочку!

— Ні, спасибі! Я не можу так рано їсти!

— То може хоч промиєш ним очка!...

— Геть, бо набереш!

А там за вікнами поїзду стільки сонця, стільки краси! Зелений бір, ліси, поля!... І згадався всім колишній пластовий гимн. І вони проспівали його! Та не тут у поїзді, а там у Самборі, на святі весни, коли зійшлися всі — і ці зі Львова, і ті з Самбора, і з Сянока, і з Коломиї...

„Гей, пластуни, гей, юнаки!
Ми діти сонця і весни,
Ми діти матері природи,
До нас шумить зелений бір,
Ліси, поля, до вільних гір
На ясні зорі, тихі води...“

Ввечорі, коли поїзд знову вистукував свій монотонний такт, зеленоока Зеня гляділа в місячний весняний вечір та згадувала Сокіл. Високо здіймалося полум'я ватри, вставали могутні тіні предків, глядів понуро мовчазний Явірник. В сусідньому переділі співали хлопці:

„А як прийдеться стати
Зі зброєю в руках,
Маршалок поведе нас,
Замає гордо стяг.
І сипнемо стотисяч у зуби сатані,
Люциперові решту —
Чорти ми лісові...“

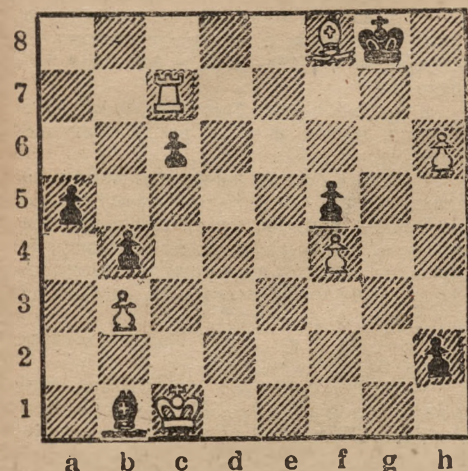
М. К-ий

ШАХИ

ХИТРІСТЬ ПРОТИ СИЛИ

„А Микита, поки рюмав,
Хитрість вже нову обдумав,
Як минувся перший страх“.
І. Франко „Лис Микита“.

В. і М. Платов

В позиції на діяграмі безсумнівна перевага чорних. Правда, хід мають білі, але як тут не допустити до страшного ходу h2 — h1Д, що висить над партією білих, неначе меч Дамокла? Адже h6 — h7 + проблеми, мабуть, не розв'яже, бо чорний король таки вкінці сховається перед настирливим шахуванням, і тоді h2 — h1Д неминуче. Та проте...

1. h6 — h7 + Kpg8 — h8. 2. Бf8 — g7 + Kph8 × h7.

3. Бg7 — a1 + !! Навіщо аж так далеко — побачимо в останній дії. 3. ... Kph7 — h6 4. Bc7 × c6 + Kph6 — h5 „Тут вже буде, як у Бога за піччю“ — думає з насолодою чорний король. 5. Kpc1 — b2!! h2 — h1Д Вкінці!

(Коли б чорні заграли 5 . . . Бе 4, наступає 6. Вс 1 Kpg 4! 7. Кра2 Кр × f4 8. Бd4 Kpg3 9. Бb6 f4 10. Б × а 5 нічия. Коли ж 5 . . . Бс2, то 6. Бс8! теж дає нічию).

6. Bc6 — h6 + Kph5 × h6 пат!!

Тепер зрозумілий хитрий хід 3. Бg7— a1 + !!

ХРОНІКА

9. травня 1943 р. закінчилися змагання за дружинове мистецтво краю в шахах.

Змагання охопили 26 дружин, по 10 людей в кожній. До фіналу ввійшли 3 дружини, з яких перше місце і перехідну нагороду УЦК здобуло С. Т. „Україна“ 14 ½ точок. На другому місці опинився УСК „Лемко“ (Сянік), здобуваючи 11 т., на третьому УСК „Богун“ (Скалат) — 4½ т.

Дружинові змагання причиняться в великій мірі до умасовлення і популяризації шахів на нашому терені. Справна організація цих трудних до переведення змагань, що згуртували понад 260 шахістів з різних сторін краю, — заслуговує на найвище признання.

30. травня ц. р. відбулася в домівці С. Т. „Україна“ сенсаційна зустріч Львів-Край на 12 шахівницях. Переможцем вийшов Львів (8:4), що в його складі виступали такі шахісти, як проф. Попель, проф. Туркевич, м-р Турянський, інж. Романишин, інж. Шевчик і ін. Представник УЦК проф. А. Антонович роздав учасникам цих змагань пропам'ятні грамоти. Змаганнями справно керував проф. Кобів.

Подав *Б.*

ЛИСТУВАННЯ РЕДАКЦІЇ

М. Чижів — Ваше віршування дуже слабе. Як уже доконче хочете писати, то пробуйте прозою, але зовсім звичайні речі — може про шкільне життя тощо. Поезію лишіть у спокою.

Иосафат Булик — Ваша стаття до нашого журналу не надається. Вона задовга і має характер популярної доповіді.

В. Мрійник — Ваші вірші ще надто слабі для друку — не вмієте давати наголосів. Дайте про себе знати за деякий час.

Ів. Олійничук — Віршик „На провесні“ незлий, інші ще слабі.

Р. Запутович, Холм — Ваш рукопис занадто довгий — до друку не надається.

Іван Кравчук, Грубешів — Степан Яцишин, Вербівчик — Сень Шварчук, Грубешів — Б. Ярошенко, Коломия — Євген Парашутенко. Броди — Богдан Боднар, Синевідсько — Богдан Дзвонар, Добромірка — Іван Черевко, Рибайлиха — В. Гуковський, Грубешів — Степан Мрійник, Свидова — Василь Кривуцький. Снович — Куп-Ко, Самбір — С. З-як, Сокаль, — Б. Грущак, Волоща — Михайло Дяченко, Іван Хуторяненко, Василь Андрущуляк — До друку не надається.

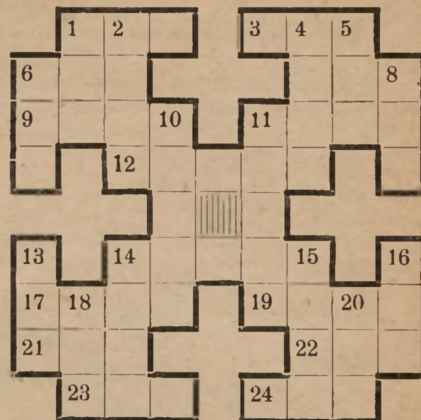
РОЗВ'ЯЗКА МАГІЧНОГО КВАДРАТУ

з ч. 5.

1. Козак.
2. Озеро.
3. Зевес.
4. Арена.
5. Косар.

ХРЕСТИКІВКА

В. С.

ПОЗЕМНО:

1. Музичний інструмент.
3. „Спасайте наші душі!“
6. Слово якого вживають у шахах.
7. Сторона.
9. Грецький бог.
11. Де найліпше?
12. Що взимі найгірше дошкулює?
14. Апарат, що без нього неможливо сьогодні вести війну.
17. Частка.
19. Небесне тіло.
21. Домашня звірина.
22. Res по-українськи.
23. Падає вліті.
24. Рослина.

ДОЗЕМНО:

1. Нічний льокаль.
2. Найменша складова частина тіл.
4. Має кожне військо.
5. Цифра.
6. Холодна зброя.
8. Той, що виконує смертний засуд.
10. Птах.
11. Арґумент.
13. Дерево.
14. Пора року.
15. Є на дереві.
16. Що має кожна дружина копаного м'яча?
18. Старий чоловік.
20. Дванадцять місяців.

Джію-джітсу

— Хай усі брами раю замкнуться перед тобою за це твоє джію-джітсу! Через тебе я потерпіла ганебну поразку від того велетня Ромка. Ти запевнив, що коли стати власником таємниць джіюджітсу, тоді й самого Гаркавенка не побоятись! Я хопи опанувала „на бляшку“, знала, щó в кожному темпі зробити, — а тут маєш: Ромко ніяк не розумівся на таємницях японського мистецтва самооборони і збив мене на квасне яблуко. А я лиш хотіла випробувати „хоп за руку“!

— Ти сама собі винна, Христинко дорога. Поперше: показую тобі деякі хопи не на те, щоб ти зачіпала спокійних людей а на те, щоб ти могла оборонитися від справжніх опришків. Друге: Не виконуй хопи на темпо мовляв: на раз хоплю за руку, на два — натискаю, на три — заломлюю. Все мусить іти справно, без найменших перерв чи зривів і несподівано! Затям, що найкраща оборона — це нагла та несподівана атака.

Це мусиш пам'ятати завжди, а в першій мірі тоді ,як тебе противник ухопить ззаду.

— Це мусить бути тяжка оборона.

— На перший лиш погляд. Насправді треба лиш:

1. Нагло і несподівано схилитися вниз.

2. Зловити обома руками кістку тієї ноги противника, що находиться між твоїми ногами, напр., ліву — ось так, спробуй! Коли вже сильно тримаєш, тоді —

3. сильно шарпаєш ногу вгору, так, що тягнеш її собі між ногами і випростовуєшся. Противник тратить рівновагу, — пускає тебе і падає на землю.

Коли при тому скрутиш сильно мою ногу вліво (бо ти зловила ліву ногу; — коли зловиш праву ногу, — крутиш

вправо) — кладеш противника лицем до землі, при чому твоя нога є наче віссю, кругом якої крутиш ногу противника.

— Але як оборонитися, коли хтось зловить тебе спереду?

— Це залежить від того, хто є отой „хтось“! — відповів, підсміхаючись, Володько.

— Е, тобі дурниці в голові, — видула щічки Христинка, — я беру справу поважно, а ти бо-зна що думаєш.

— Но, не сердься! В основному є багато способів оборони:

1. вдариш його чолом чи боком голови сильно в ніс, — але нагло! Можеш це зробити й кулаком;

2. вдариш коліном в черево, або

3. долоні чи одну долоню кладеш на його підборідок, а пальцями натискаєш сильно на очі так, щоб з болю він пустив тебе;

4. одною рукою ловиш за бороду під щоку, а другою за чоло і виски та сильно скручуєш голову вбік,

5. обома руками ловиш противника за шию, але так, щоб обидва великі пальці натискали дишицю зараз за „адамовим яблуком“. Цей натиск такий небезпечний, що може довести до втрати притомности. Тому, коли пробуєш на мені, сильно не натискай. Но! Пусти!

— А чи є ще й які інші небезпечні місця на тілі людини?

— Чимало! От хоч би відомий тобі удар в „долик“, (на рис. 1), в околицю печінки (3), в околиці нирок (2), в ключицю (4), в підбородок (5), поперек губ (6), поперек носа (7), в виски (8), в шию (9), поперек горла (10), в околицю серця (11), тиск на ухо (12).

— А як ударити?

— Кулаком або боком долоні; цей бо удар — якщо його виправиш — дуже небезпечний і може, напр., зломити ключицю.

— Справді? Буду вправляти!

— Лиш не зачіпай невинних хлопців, бо всі готові на мені помститися.

Т-ой Сам-енко

„ДОРОГА“ — ілюстр. журнал. **Появляється** 15-того кожного місяця. **Видає** „Українське В-во“, Краків - Львів, Унґарнштрассе 21. Тел. 233-23. — За редакцію відповідає: **Др. Юрій Старосольський** — Передплата: річно 8.— зл., піврічно 4.— зл. **Поодиноке число 80 гр.** — ЦІНИ ОГОЛОШЕНЬ: Ціла сторінка 640.— зл., 1/2 сторінки 320.— зл., 1/4 сторінки 160.— зл., 1/8 сторінки 80.— зл. Оголошення в тексті 100% дорожчі. — З друкарні Укр. Акад. Наук у Львові, Постґасе 11. — Ukrainische Monatschrift „DOROHA“ (Der Weg). **Verlag: Ukrainischer Verlag, Krakau, Zweigstelle Lemberg, Ungarnstrasse 21. — Druck: Druckerei Ukr. Akademie der Wissenschaften, Lemberg, Postgasse 11.**